

I N T R O D U C E R E

I. *Românii și ținuturile locuite de ei.*

În afară de Românii din Peninsula Balcanică, cunoscuți astăzi sub numele de Aromâni, mai există o mică populațiune, cu locuințele așezate într'o regiune situată *la nordul golfului Salonic*, de aceeași origine cu Românii de pretutindeni, cunoscută sub numele de *Meglenoromâni* sau *Români din Meglen*.

Acești Români sunt singurii din marea tulpină a românismului balcano-carpatic care și-au pierdut numele lor de neam, păstrat cu atâta tenacitate de Românii din Dacia, de Aromânii din Pind și, un timp oarecare, de Rumârii din Istria. O bună parte dintre ei a fost silită de unele împrejurări să-și părăsească legea strămoșească, îmbrățișând islamismul. Aceștia sunt, iarăș, singurii reprezentanți ai **cultului lui Mahomed**; nu numai dintre Români, dar dintre toate **popoarele de rasă latină**. Ei între ei se numesc «Vlași» și cu acest nume **sunt cunoscuți de neamurile cu cari stau în apropiere**; numele «**Rumon**», cu care ar fi trebuit să se cheme, s'a pierdut fără urmă.

Se înțelege dar, că noua denumire de Meglenoromâni dată acestor «Vlași», în spre deosebire de Macedoromâni, se întrebuintează numai de către cărturari și servește mai mult ca să arate regiunea în care sunt cuprinse satele locuite de ei. Ei înșiși nu numai că nu cunosc acest nume, dar nu știu nici măcar de numele «meglenit» pe care, iarăș, numai cărturarii îl întrebuintează, în opoziție cu român, aromân și istroromân.

Acești «Vlași» numesc «meglenit» numai pe Bulgarul, Pomacul sau Iurucul, despre care va fi vorba mai jos, din *Caragiova*, ca unii care într'adevăr locuiesc în regiunea cunoscută sub numele de Meglen. De aci dar, iarăși, se înțelege că, dacă și «Vlașii» s'ar numi megleniți, atunci ei s'ar confundă cu celelalte neamuri și, în cazul acesta, mândri din fire cum sunt de originea lor, în nici un caz ei n'ar primi să fie luați de Bulgari, Pomaci sau altcineva.

Dar ca să înțelegem și mai bine întrucât numele de «meglenit» se potrivește sau nu cu locurile pe cari le ocupă Românii, în regiunea despre care este vorba, să căutăm mai întâiu să vedem care sunt ținuturile cari țin, propriu zis, de regiunea cunoscută sub numele de

«Meglen» sau, pe turcește, «Caragiova» și apoi să trecem și în regiunea ocupată de Meglenoromâni, ca să vedem unde sunt așezate satele lor.

Meglenul, așa cum se cunoaște din timpurile cele mai vechi, cuprinde câmpia care se întinde dealungul unui șir de munți care pornește de la muntele *Nidže*. Acest munte se află situat în dreptul curbăturii de Sud a râului *Țârna* (vechiul *Erigon*, pe turcește *Kara-su* «apă neagră»), care izvorăște în apropiere de *Zeljeznitza* (Demirhissar) și cuprinde în sine întreaga regiune *Murihova*. De la acest munte, în spre direcția Nord-est, până aproape de *Marianska Planina*, se întinde o coamă de munte cu vârfurile mai înalte «*Kožuh*» și «*Zona*», acest din urmă având o înălțime de 2092 m., la poalele căruia se lasă o câmpie dintre cele mai fertile din întreaga Macedonie, străbătută de o mulțime de ape curgătoare. Această câmpie, care în partea de Sud începe de la râul *Șiroka-reka* (Geniș-dere), vreo 15 km. la Nord de orașul *Vodena*, se întinde în spre Nord-est până la cele două comune românești *Lugunța* și *Birislav*, având, peste tot, o lungime de 40 km. și o lărgime între 5, pe alocuri, 10 km. Toată această câmpie împreună cu munții dealungul cărora se întinde, se chiamă *Meglen* sau *Caragiova*. Ea se împarte în două porțiuni bine țărmurite: o parte, anume cea mai mare, cu o întindere de 25 km. și o lărgime de la 5—10 km., începând la Sud de la râul *Șiroka-reka* până la comuna bulgărească *Fuștani*, și alta, de la această comună, având o lungime numai de 15 km. și o lărgime de 3 km., până la cele două comune românești *Lugunța* și *Birislav*. Cea dintâiu este propriu zis Meglenul sau Caragiova bulgărească. Ea este și cea mai fertilă din întregul cuprins al Macedoniei, ca una care dă trei recolte pe an. Pe această câmpie se află presărate vreo 50 de sate bulgărești, ocupate mai târziu și de către Iuruci. Iată acum și descrierea pe care ne-o face I. G. v. Hahn, cel dintâiu dintre scriitorii veacului trecut care ne vorbește despre ținutul Meglenului, în capitolul «Die Landschaft Moglena» din lucrarea sa *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar* (1867) p. 260: «Der Name dieser Landschaft stammt von dem bulgarischen Worte mogla, Nebel; die eingebornen sprechen ihn Mėglen aus. Ihr türkischer Name ist Karadschowa d. i. schwärzliche Ebene. Diese Landschaft bildet eine einförmige Mulde von 6 St. west-östliche Länge und 4 St. größter nordsüdlicher Breite. Sie wird von drei Hauptbergketten eingefasst. Gegen Westen der *Nidsché*, welcher von den Türken *Kaimak-Zolan* genannt wird, dessen steiler Gipfel den grössten Teil des Jahres mit Schnee bedeckt ist. Gegen Norden die Kossufkette, welche einer senkrechten Mauer gleicht und gegen Süden eine andere Kette, die von dem *Kaimak-Zolan* ausläuft und allmählig abfallend sich in die Ebene von Salonik verliert, wo ihr Ende *Bosaktschi-Burnu* genannt wird. După I. G. v. Hahn, acela care completează descrierea ținutului despre care este vorba, este C. Jireček în *Geschichte der Bulgaren* p. 27: «Vom Nidže streicht gegen NO. zu den Vardarengen ein steiler und wie eine Säge gezackter Kamm, an welchem die *Kožuch* (Kožov)

Planina, eine senkrechte Mauer, emporragt; er endigt am hübsch geschnittenen *Pajak*. Dieser Gebirgszug umfasst von N. und O. das interessante Ländchen *Moglena* (man sagt auch *Meglinó*, türk. *Karagiova*) das im S. durch eine Hügelkette gegen die Küstenebene abgegrenzt ist. *Moglena*, ehemals ein gefährlicher Schlupfwinkel für Strassenräuber und Wegelagerer, war noch vor 20 Jahren ebenso wie die *Dibra* völlig unbekannt und unzugänglich. In 54 Dörfern wohnen hier Bulgaren, Makedo-Rumunen und Türken, sämmtlich grösstenteils fanatische Mahomedaner. Die Fruchtbarkeit des Bodens ist ganz ausserordentlich; viele Äcker geben drei Ernten im Jahre. Zur landschaftlichen Anmuth gesellt sich eine angenehme frische Gebirgsluft. Die zahllosen Wasseradern bilden einen Bachfächer, welcher sich zur *Moglenica* einigt, die in den *Koludej* mündet.

Trecând acum la locuințele Românilor, vom vedeà, mai întâiu, că ele se reduc la un orașel și zece comune. Dintre acestea, numai orașelul *Nânta* se află așezat în a doua porțiune a câmpiei *Caragiova*, la poalele muntelui *Zona*, precum și comunele amintite mai sus: *Lugunța* și *Birislav*, așezate una lângă alta, la extremitatea ei nordică. Toate celelalte comune cu locuitori români, cum sunt: *Huma*, *Oșani*, *Liumnița*, *Cupa*, *Țarnareca*, precum și cele trei comune cu locuitori români bulgarizati: *Barovița*, *Căinco* și *Sirminina* se găsesc, după cum vom vedeà la descrierea fiecărei comuni în parte, în părțile muntoase din spre răsărit, în afară de ținutul *Meglenului* sau al *Caragiovei*, înțeles în limitele fixate mai sus ¹⁾.

Din această situație a comunelor românești, rezultă că majoritatea Românilor nu se găsește în ținutul *Meglenului*. Cu toate acestea, noi trebuie să ținem la denumirea de *Meglenoromân*, ca una care pare mai pregnantă și chiar mai potrivită pentru deosebirea lor de ceilalți Români din Peninsula Balcanică. În afară de aceasta, întrucât centrul lor *Nânta* se află situat în *Meglen*, ar trebui să admitem că, înainte de așezarea Românilor în celelalte sate, mulți dintr'înșii vor fi fost grupați, în apropierea *Nantei*, mai la Sud, și chiar în *Caragiova* bulgărească. Numai mai târziu, nevoiți fiind de prigonirile coloniștilor Turci, ei își vor fi mutat locuințele în munți, acolo unde îi găsim astăzi și unde se simțiau mai la adăpost.

* * *

Cei dintâiu dintre etnografii popoarelor balcanice care a scris, în trecut, asupra ținutului *Meglen*, vorbindu-ne și despre Români din acest ținut, este scriitorul grec *B. Nicolaides*, în lucrarea sa *Les Turcs*

¹⁾ *A. Tošer*, într-o descriere a districtului *Ghevgheli*, publicată în *Periodičesko Spisanje* (anul VII, 1890, p. 754), între comunele românești «vlaški sela» trece și comunele bulgărești *Leskovo* și *Tușin*. Cea dintâiu, *Leascova*, a fost odată comună românească. Astăzi locuitorii ei sunt bulgarizați peste tot. Cea din urmă, este comună curat bulgărească și trecerea ei printre comunele românești dovedește că autorul a scris despre comunele românești numai din auzite (cf. *Archiv für slavische Philologie*, XV, p. 94).

et la Turquie contemporaine (vol. II p. 295) apărută în 1859. În această lucrare, autorul ne vorbește despre ținutul Meglen cuprins în districtul Vodena, cu un număr de 50 de sate locuite de Bulgari și Români, care, cu două sute de ani înainte, au trecut la islamism. După Nicolaides, acela care s'a ocupat mai de aproape de toate rasele cari locuiesc în ținutul Meglen, este I. G. v. Hahn în o. c. p. 261. Iată ce ne spune el: «Trei rase deosebite locuiesc în această regiune. Dintre acestea rassa bulgărească este cea mai numeroasă; ea poate fi privită și ca indigenă. Cea mai mare parte dintr'nsa este mahomedană. După ea vin Iurucii emigrați din Asia, care se deosebesc în Fatichani și Iuruci sau Coniari. A treia rassă este cea valahă, dintre care o parte locuiește în cel mai mare sat *Notjie*, ai cărui locuitori au trecut la islamism». Lui Hahn nu i-au scăpat nici particularitățile graiului meglenit, care se aseamănă mai mult cu limba Românilor din nordul Dunării. «Valahii mahomedani care locuiesc numai în localitatea *Notjie* și satele valahe creștine din Moglena vorbesc un dialect care se deosebește atât în pronunțare cât și în cuvinte de limba celorlalți Valahi din Macedonia; graiul lor arată mai multă asemănare cu dialectul vorbit la Nordul Dunării». După Hahn, vine Apostol Mărgărit, fostul inspector general al școalelor românești din întreaga Peninsulă Balcanică. Mărgărit a scris în *Convorbiri Literare* din 1874 (vol. VIII, p. 207) în completă necunoștință de cauză, și în așa fel, încât aceia despre care scria dânsul par'că ar fi trăit peste mări și țări și îi era cu desăvârșire cu neputință ca să aibă informațiuni, dacă nu precise, dar cel puțin care să se apropie mai mult de adevăr, mai cu seamă că era vorba de o populațiune românească. După relatările lui Mărgărit, în ținutul Caragiovei, se găsesc cinci comune curat românești, având fiecare peste 400 de familii, toate turcite. Dintre numele acestor comune, Mărgărit își aduce aminte numai de comuna *Megleni* și *Nânta*. Celorlalte trei comune nu le cunoaște numele. El mai adaogă că graiul acestor Români se apropie mai mult de dialectul dacoromân decât de acela al Aromânilor. După datele culese de Mărgărit, vorbește și M. E. Picot (*Les Roumains de la Macédoine*. Paris 1875 p. 39) despre cele cinci comune din Meglen convertite la islamism. Un alt scriitor român care a scris despre Meglenoromâni este N. Popilian, în lucrarea sa «*Românii din Peninsula Balcanică*» din 1885. Printre grupurile de Români din Peninsula Balcanică, Popilian citează și pe Românii turciți, așezați în mai multe comune situate la poalele muntelui Caragiova. Dintre acestea el amintește numai *Nânta* și *Oșani*. Cu privire la dialectul lor, și Popilian recunoaște că el se apropie mai mult de graiul Românilor din Dacia.

Acela care, însă, după I. G. v. Hahn, ne-a vorbit mai pe larg despre Meglenoromâni, ca despre o populațiune românească, dându-ne informațiuni sigure despre locurile pe cari le ocupă și despre limba lor, este G. Weigand. Este drept că Weigand nu i-a descoperit pe Meglenoromâni, căci, din cele ce preced, existența lor ca populațiune românească era cunoscută cu mult înaintea lui, și despre ei amintește

în trecut chiar C. Jireček, în *Geschichte der Bulgaren* (p. 28, 113, 575), după ce înaintea lui, și chiar înaintea lui Hahn pomenise, deși cam vag, un alt scriitor grec ¹⁾. Cu toate acestea, acela care ne-a dat informațiuni mai mult sau mai puțin complete, într'un studiu special *Vlacho-Meglen* (eine ethnographisch-philologische Untersuchung, Leipzig, 1892) despre locuințele, numărul lor și mai ales despre particularitățile graiului ce vorbesc, este G. Weigand. Și Weigand, tot ce a scris despre Megleno-români, n'a scris din auzite. Dânsul a făcut două călătorii în ținutul Meglenului: una scurtă fără ca să se oprească, călătorie de recunoaștere, despre care ne vorbește în volumul I din *Die Aromunen* (ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren. Leipzig 1895), în capitolul «Ausflug nach Vlacho-Meglen und Rückkehr nach Monastir» (p. 22—31); a doua, mai lungă, de la 26 Aprilie până la 15 Maiu, despre care ne vorbește, în parte, tot în opera citată mai sus (p. 241—251) și în introducerea lucrării *Vlacho-Meglen*. De sigur că și în lucrarea lui G. Weigand se găsesc strecurate unele greșeli, despre care se vorbește, în amănunțit, la locul cuvenit, în cuprinsul lucrării mele. Cu toate acestea, considerată în întregime și mai ales în partea filologică, ea se înfățișază ca o lucrare științifică, cu calități statornice. Tot aici trebuie reamintit că despre Meglenoromâni Weigand a mai scris, în trecut, și în studiul său *Die Sprache der Olympo-Walachen* (Leipzig 1888), apărută cu doi ani înainte de a fi călătorit în ținutul Meglen. În această lucrare Weigand vorbește aproape la fel ca Mărgărit: «mai reamintesc că în Munții Caragiovei se află situate patru sate (localități) românești, ai căror locuitori au trecut la islamism (!), dar care și-au păstrat limba lor maternă». În fine, în *Enciclopedia Română* de Dr. C. Diaconovici (Tomul III, 1904), sub cuvântul Moglena, Weigand, ocupându-se de Români din acest ținut, specifică că din cele unsprezece sate, numai Nonte s. Notie, Oșin, Borislavți, Lugunți sunt așezate în Meglenul bulgăresc, celelalte: Liumnița, Huma, Cupa, Coinsco Sirminina, Țârnareca, Barovița sunt situate în Meglenul românesc. La acestea observ că *Oșani* nu intră în Meglenul bulgăresc, fiind așezat nu numai în afară de câmpia Caragiovei, dar chiar pe dealurile ce se lasă la dreapta acestei câmpii. Numele comunei *Birislav* nu este *Borislavți*, aceasta cel puțin în ce privește felul cum pronunță Românii, căci

¹⁾ Este interesant de notat aici, că încă de pe la începutul sec. XIX, Românii din Meglen îi erau cunoscuți și învățații grec, care nu cu puțin a contribuit la propășirea învățământului în școlile grecești din principatele românești, *Daniel Dimitrie Philippide*. În cartea sa «Geografia României», vorbind despre răspândirea elementului românesc în afară de hotarele Țării, el amintește că, printre centrele din Macedonia locuite de Români, se mai găsește «în jurul Salonicului un sat mare românesc, ai cărui locuitori, din incuria păstorului, sunt mahomedani, deși nu știu boabă turcește, vorbind numai românește». Evident că acest sat, după cum foarte bine observă N. Bănescu, este Nânta, despre care va fi vorba, mai pe larg, în cuprinsul acestei lucrări. (Cf. N. Bănescu, *Vieța și operele lui Daniel (Dimitrie) Philippide*, publicat în *Anuarul Institutului de istorie națională* de Alex. Lapedatu și Ioan Lupaș. Vol. II (1923) p. 161.

satul, deși are nume de origine slavă, astăzi este locuit numai de Români și, transcriindu-l, nu este nevoie ca să-l etimologhizăm, spre a-l face mai slav decât este. Cât am stat la Birislav, n'am auzit pronunțându-se *Borislaști* și nici un elev din câți mi-au trecut prin școala comercială din Salonic, nu s'a înscris ca fiind originar din *Borislaști*.

După Weigand, acela care a scris un capitol în aparență destul de voluminos, însă în fond plin cu nimicuri, este Ioan Nenițescu, în cunoscuta lucrare *Dela Românii din Turcia Europeană* (studiu etnic și statistic asupra Aromânilor, cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică, București 1895). Informațiunile pe cari ni le dă I. Nenițescu (p. 379—400) sunt culese de la «câțiva elevi ai liceului român din Bitule, câțiva Aromâni mahomedani din Nânta, înrolați în oastea regulată turcă și aflători în garnizoana de Monastir, câțiva negustori călători, precum și dela un institutor care sosia dela Lumnița, anume pentru a-mi aduce notițe statistice». După cum se vede, mulți au fost informatorii lui Nenițescu, până și soldați români din Nânta, însă pentru aceasta, în cuprinsul celor 22 de pagini, autorul nu face nimic alt decât să polemizeze cu Weigand, obiectându-i, între altele, că înainte de dânsul, Șincai descoperise Meglenul, că Weigand slujește limba Megleniților scriind odată *pricâzma* altădată *pricazma*, în fine, și alte multe, din care numai informațiunile elevilor, soldaților și neguțătorilor lipsesc cu desăvârșire.

După acești scriitori, ultimul care a scris asupra Meglenoromânilor, din văzute, nu din spusele unora și altora, este Pericle Papahagi. Lucrările lui Papahagi sunt *Românii din Meglenia* (texte și glosar). București, 1900 și *Megleno-românii*, partea I și II, București 1902, (extras din Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXV. Memoriile secțiunii literare). În aceste lucrări cu caracter folkloristic, mai mult decât în lucrarea lui Weigand, ni se dau un număr de basme rediate bine în graiul meglenoromân, din care ne putem formă o idee aproape completă despre particularitățile aceluia dialect. Deasemenea Papahagi, ca unul care a cunoscut mai de aproape pe Meglenoromâni, ne dă cele mai prețioase informațiuni cu privire la viața și ocupațiunea Meglenoromânilor.

În afară de acești autori, toți ceilalți cari au scris asupra Meglenoromânilor s'au mulțumit să utilizeze, în parte, scrierile acestora, neaducând nimic nou pentru cunoașterea lor mai de aproape.

* * *

Cunoscând acum adevărata regiune ocupată de Români, voiu încercă să dau o mică descriere a comunelor românești, înșirând tot ceace am putut vedeă eu și ce mi s'a spus de la bătrâni, în cursul călătoriilor mele făcute în Meglen, înainte de marele războiu, cu privire la starea din urmă a Românilor și la aceea din trecut, când în administrația lor internă, se pare că și Meglenoromânii s'au bucurat de aceeaș

neatârnare, pe care au avut-o și Aromânii în veacurile care au urmat după ocupațiunea turcă.

Încep mai întâiu cu *Nânta*.

Centrul românismului despre care ne ocupăm îl formează orașelul *Nânta*, vechea *Ἐνόρια*. Numele acestui orașel sună cam curios în gura Românilor cari locuiesc într'însul. Eu l-am auzit pronunțându-se mai mult *Ŋnŋtea*, iar I. G. v. Hahn, autorul despre care a mai fost vorba, voind să redea adevărata pronunțare a acestui nume, spune: «Die eingebornen benennen das Dorf genau, wie der Zuruf lautet mit welchem die Lastthiere auf dem grössten Theile der Halbinsel (auch auf den griechischen Inseln) angetrieben werden, und welcher Ndē und fast noch öfter Ndä lautet». In afară de oraș am auzit pronunțându-se și *Ŋnŋti*.

El se întinde, frumos, pe marginea câmpiei prelungite din spre Caragiova la poalele muntelui Kojuh, în dreptul localității numită *Zona*. Locuitorii orașului sunt în cea mai mare parte Români; în afară de aceștia, mai sunt foarte mulți Pomaci și nu mai puțini Țigani. Numărul locuitorilor nu trece peste cinci mii.

Tradițiunea spune că *Nânta*, ca mai toate comunele românești, eră, pe vremuri, o alcătuire de zece cătune: *Ŋnŋtea*, *Țitatea*, *Sâm-Toader*, *Tomarița*, *Vacof*, *Cociște*, *Roboca*, *Țerliști*, *Tufca di Tușim* și *Cusața*. Numai după venirea Iurucilor asiatici, ele s'au reunit la un loc, ca să alcătuiască orașelul de astăzi. Cu toate acestea, nimic precis nu se poate ști în această privință, întru cât, orașul este vechiu și nici astăzi nu are înfățișarea unei alcătuirii din mai multe comune. Cel mult ~~se poate crede~~ că Românii din *Nânta* au venit din cele zece localități ~~ca să locuiescă~~ în oraș, formând, cu timpul, elementul dominant.

Astăzi, orașul este alcătuit din opt mahalale: *Mănăstir*, *Punți*, *Prou*, *Al-cule* (turnul roșu), *Băicuș* (bufnița), *Gorniț*, *Boz* și *Beilic* sau *Ambar*, toate pavate cu caldarâm, însă strâmte și strâmbe ca mai toate drumurile din orașele turcești. Dintre aceste mahalale, cea mai populată este *Mănăstir*, cu biserica Sf. Maria, prefăcută în geamie. În această mahalala se ținea pe vremuri, când Românii nu trecuseră la islamism, un bălcu mare, despre care astăzi n'a mai rămas decât numai amintirea. Mai sunt încă alte trei biserici, prefăcute toate în geamii, dintre care Sf. Maria, numită acum «*Prou džamisi*» se află în mahalaua *Prou*: Sf. Dumitru sau «*Marea Tichie*» în mahalaua *Beilic* și Sf. Petru în *Gorniț*. În aceasta din urmă se găsea în timpul stăpânirii turcești și o școală primară cu trei institutori. Elevii obicinuiți a vorbi în limba «vlășească», cu greu se puteau deprinde să învețe turcește.

Intrarea principală în oraș vine în spre mieznoapte; ea este o continuare a drumului ce duce în *Lugunța* și *Birislav*. În mijlocul orașului se află o piață numită «*La laur*», după numele unui platan uriaș care se găsește la intrarea în piață.

Portul *Nântenilor* este turcesc; copiii umblă îmbrăcați în anterior de stambă turcească colorată mai mult în roșu, galben și verde, iar

cei mai în vârstă în nădragi de șaiac, mintean de stambă și o fermeneă brodată cu mătasă neagră sau în fir. Bărbații poartă poturi, un fel de șalvari turcești de stofă vânăta brodată cu mătasă neagră; dar cei mai mulți poartă benevregi și un cepchen peste fermeneă. Femeile umblă îmbrobodite într'o feregeă neagră de lână, ce selasă, drept, de la creștetul capului până la călcăie. Pe cap nu se vede nimic și nici pe fața lor nu se lasă un vâl, așa cum poartă, de obicei, turcoaicele din acele părți; el este acoperit peste tot de feregeă în așa fel, încât și văzul le este acoperit. Când umblă pe drum și vor să vadă unde calcă, ele deschid puțin crăpătura feregelei care cade perpendicular, în față, și este ținută pe dinăuntru cu mâna dreaptă. Peste tot, ca port, pe cât de variat este acela al bărbaților, pe atât de lugubru pare portul femeesc. De aceea când vezi o Nânteană umblând pe stradă, pe lângă mahnirea adâncă ce simți în inimă, gândindu-te la nenorocirile prin care au trecut acești bieți Români, până când, de nevoie, au primit portul unui neam cu totul străin de acela care rezultă din graiul lor curat românesc, ai impresia că vezi un stog negru care se mișcă, fără să se desemneze vreo trăsătură a corpului.

Tipul Nântenilor se deosebește puțin de acela al celorlalți Români din Meglen: statura mijlocie, conturul feții mai mult pătrat, ochii adânci, privirea inteligentă și culoarea feții mai mult brună decât deschisă, sunt caracteristica Nânteanului. Infățișarea lor m'a uimit. Știam că Nântenii sunt amestecați cu Bulgarii din Caragiova, întrucât mare parte din ei se însoară cu femei din comunele bulgărești; mai știam că Bulgarii din acea regiune au culoarea feții blond-închisă și, prin urmare, mă așteptam să-i văd mai blonzi chiar decât ceilalți Români. Peste tot, impresia sumară ce mi-au făcut Meglenoromânii, ca tip, față de Aromânii este următoarea: în Liumnița și Cupa predomină mai mult tipul blond cu uitătura stinsă. În restul comunelor: Oșani, Birislav, Lugunța, Huma și Țarnareca predomină mai mult tipul obicinuit al celorlalți Români, însă cu singura deosebire, că unii dintre ei au umerii obrazului mai ridicăți, și prin aceasta prezintă ceva particular, care îi deosebește de Aromâni. Dealtfel, pentru constatarea acestei particularități, pentru mine, nu eră de neapărată nevoie să mă duc în comunele lor; în tot intervalul cât am funcționat ca profesor și director la Școala Comercială din Salonic, anual aveam prilejul să primesc elevi noi din ținutul Meglenului. Cei mai mulți îmi înfățișau aceleași particularități, care, dealtfel, se pot observa, în parte, și la Meglenoromânii aflători în țară.

În Nânta, pe lângă românește, se vorbește foarte mult și bulgărește; mai ales în mahalaua Prour n'am auzit vorbindu-se decât în această limbă. Răspândirea limbii bulgare se datorește, de sigur, în primul rând, faptului că cei mai mulți se încuscresc cu Bulgarii pomaci din Caragiova. În al doilea, pentru că ea este socotită printre locuitorii aceluși ținut ca idiomul cel mai frumos din toate dialectele bulgărești câte se vorbesc în Macedonia. De fapt, din câte am putut constata

eu, din convorbirile mele cu Bulgarii megleniți, idiomul lor se apropie foarte mult de acela din Vodena și stă mult mai aproape de limba literară, cel puțin prin accent și lexic, decât dialectele din centrul și Nordul Macedoniei, cum sunt acelea din ținuturile orașelor Ohrida, Perlepe și Scopie. Această preferință pentru limba bulgară a fost observată și de G. I. v. Hahn când spune: «Die Mundart der bulgarischen Mogleniten beider Bekenntnisse (creștini și mahomedani) hat eine eigenthümliche Aussprache, und die Eingebornen sind stolz auf sie, weil sie dieselben für besonders mannhaft ansehen; sie klingen aber für Fremde so komisch, dass sie keinen Mogleniten hören können, ohne zu lachen». (o. c. 261). Dintre Români, în special cei cu stare preferă să vorbească bulgărește. La sosirea mea în Nânta, fuseseș primii de fruntașul *Abdulă-bei*. După ce m'a plimbat prin tot orașul și m'a condus să văd bisericile prefăcute în geamii, ne-am oprit la o cafenea din piața orașului. Aci au venit și copiii lui. Cât timp eram amândoi, Abdulă-bei vorbiă cu mine în dialectul meglenoromân; cum au venit copiii, a început să vorbească cu ei bulgărește. La întrebarea mea dacă copiii știu «să pricăjească și vlășeaști» mi-a răspuns că da, dar că este bine să învețe și bulgărește. Mai târziu am aflat că limba bulgară la fruntașii Nânteni trece ca o limbă de salon, cum ar fi la noi limba franceză sau engleză.

Cu privire la ocupațiunea Nântenilor se spune că, înainte de trecerea lor la islamism, ei erau oameni foarte muncitori și harnici, ocupându-se cu agricultura, ca și frații lor din celelalte comune românești. Foarte mulți din ei se ocupau încă din timpurile cele mai vechi și cu olăria, o meserie cu care unii dintr'nsii se îndeletnicesc și astăzi. După trecerea lor la islamism, aproape mai toți au devenit «bei». Acești bei, la început, nu erau decât niște ucigași de rând care se îndeletniceau cu prădarea avutului și hrăpirea țărinelor de la Românii așezați în satele cele mai apropiate de Nânta, cum sunt Lugunța și Birislav. Mai târziu, îmbogățindu-se cu avutul străin, au ajuns bei în înțelesul mai nou, cel obișnuit în întreaga Turcie europeană, de trântor, care, fără să lucreze, se mulțumește cu puținul venit ce primește din crâmpoale de țărini ce i-au mai rămas de la părinți.

O caracteristică a beilor mai cu dare de mână din Nânta este și aceea că, întocmai după cum beii aristocrați din Turcia fac lux de un personal de serviciu extraordinar de mare, ales din Turcii mai săraci, ei au pe la casele lor numeroase familii de Țigani¹⁾. Aceștia toți sunt creștini ortodocși și la botez, cununie și înmormântare, se slujesc de preoții bulgari din Tușim. Ei nu lucrează decât vara, o singură lună,

¹⁾ Țiganii din Nânta sunt, după cum mi-a comunicat Abdulă-bei, împărțiți la următorii bei: Asan-bei di Agoș-aga are 5 familii; Ahmed-bei di Agoș-aga 4; Ibrahim-bei di Gazi 5; Abdul-aga di Mătscatu 6; Suliman-bei di Ali-begce 2; Suliman-bei Ticfinicu 6; Bina di Manifs-bei, care a avut și un băiat la Școala Comercială din Salonic, una singură familie.

în timpul secerişului; încolo, tot timpul stau fără lucru, trăind mai mult din cerşit şi, când pot, şi din furat.

Astăzi Nântenii o duc foarte rău. După războiul balcanic, căzând sub stăpânirea grecească, ei şi-au pierdut o bună parte din ţarinile hrăpite de la creştini. În timpul marelui războiu, Nânta, făcând parte din zona de războiu, nu numai că o mică parte din locuinţele Nântenilor a fost distrusă, dar foarte mulţi dintr'înşii au fost depărtaţi împreună cu familiile lor, iar în locurile rămase goale au fost aduşi Greci refugiaţi din insulele greceşti.

Deoarece trecerea la islamism a acestor din urmă fraţi rătăciţi ai neamului nostru a mai rămas încă vie în memoria unor bătrâni pe care i-am întâlnit în călătoria mea în Meglen, nu voiu încheia aceste rânduri privitoare la Nânta şi locuitorii ei, înainte de a da câteva amănunte şi asupra felului cum au fost nevoiţi să treacă la islamism.

Cel dintâiu care pomeneste despre aceasta este I. G. v. Hahn. Nici el nu ştie să ne spună ceva precis despre epoca când au fost nevoiţi să treacă la islamism şi mai ales despre împrejurările care i-au îndemnat să facă aceasta. De aceea, Hahn, după ce se mulţumeşte să spună că trecerea lor nu s'a putut face înainte de 300—350 de ani, căci în această epocă Turcii din Konia au imigrat în Meglen, adaugă «Der Uebertritt der Notjaner zum Islam soll vor 150 Jahren erfolgt sein»¹⁾.

Această dată, se apropie de aceea pe care am putut-o deduce şi eu din informaţiunile pe care le-am putut culege de la bătrânii cu care am stat de vorbă.

După spusa acestor bătrâni, se zice că Nântenii, înainte de trecerea lor la islamism, erau vestiţi în împrejurimi şi mai ales pe la Pomacii din Caragiova, pentru starea lor economică înfloritoare, şi mai cu seamă pentru vitejia şi cruzimea lor. Erau oameni răi, de care Turcii nu prea uşor se puteau atinge. Ceva mai mult, ei aveau în stăpânire aproape un sfert din câmpia Caragiovei, şi cu toate că cea mai mare parte dintre Bulgarii megleniţi se văzuseră siliţi să îmbrăţişeze islamismul, numai ca să-şi scape avutul din mâna Coniarilor, puţin timp după inundarea acestora în Macedonia, Nântenii, prin vitejia lor, au continuat să-şi apere avutul, fără a se vedea nevoiţi ca să-şi părăsească legea lor strămoşească. La aceasta i-a ajutat foarte mult şi libertatea de care se bucurau, nu numai în administraţia lor internă, dar şi în apărarea lor proprie. În privinţa aceasta se pare că şi ei, ca şi restul Românilor din celelalte sate, trăiau în căpitanate.

Fiecare comună îşi avea câte un căpitan în fruntea unei cete de cel puţin treizeci de inşi. Era un fel de gardă civilă care se ocupa numai cu siguranţa satului. La împărăţie, la început de tot, nu plăteau nici o dare; mai târziu, li s'a impus o dare anuală de douăzeci de pungi,

¹⁾ Weigand vorbeşte ceva despre trecerea Nântenilor la Islamism, după Sbornik III, p. 198 în *Die Aromunen* I, 27.

aproape 820 de lei vechi — sumă mare pentru acele vremuri, în schimbul căreia li se lăsa libertate deplină în administrația pe care ei o apuseseră de la moșii lor, înainte de venirea Turcilor în acele părți.

Mai târziu, devenind traiul și mai greu, Nântenii nu mai voiau să plătească nici această sumă. Ceva mai mult, ei nu numai că nu plăteau, dar mai omorau și pe cei însărcinați cu strângerea «beilicului».

Coniarii, care de mult așteptau un prilej ca să-și răsbune pe Nânteni, se hotărîră să pornească în contra lor, forțându-i sau să treacă la islamism, sau să părăsească orașul. Însă această încercare a lor nu putea reuși, deoarece ce Nântenii, care știau ce-i așteaptă, luau toate măsurile de pază, ca să prevină orice atac neprevăzut. Atunci Coniarii au recurs la alt mijloc. Având dreptul să se așeze în satele creștine, două trei familii dintre cele mai de seamă s'au așezat cu locuința în Nânta. Mai târziu, după aceste familii au venit și alte, astfel încât, în scurtă vreme, numărul Turcilor stabiliți în Nânta se ridicase aproape la 30 de familii. Scopul Turcilor era ca să facă Nântenilor tot felul de neajunsuri. De fapt, de la așezarea lor, nu trecea zi fără să se întâmple vreun omor.

Episcopul din Nânta, bănuind că scopul Turcilor era ca să facă pe Nânteni să îmbrățișeze islamismul, în prima zi din săptămâna mare a Paștelui s'a consfătuît cu căpitanul orașului și cu apărătorii lui, hotărînd ca să se lupte până la unul, în cazul când Turcii din Nânta ajutați de cei din Caragiova, îi vor sili să treacă de partea lor. Nu trecură decât numai câteva zile după aceasta și în Dumineca următoare, în prima zi de Paști, pe când poporul se află adunat în cele patru biserici, orașul a fost înconjurat de Pomaci, reușind o parte din ei să pătrundă înăuntru, spre a se uni cu Turcii Nânteni. După aceasta, au înconjurat biserica cea mare, care nu poate fi decât geamia «Tichia Mare», în care se află și episcopul, amenințând pe acei cari se găseau în interiorul bisericii, că îi vor măcelări pe toți, dacă nu vor primi să îmbrățișeze legea mahomedană. În împrejurările acelea, Români, în frunte cu episcopul lor, au fost nevoiți să se supună, trecând de partea Turcilor.

Dacă există o oarecare nesiguranță asupra zilei când s'a întâmplat acest eveniment, în schimb, un lucru se știe sigur și anume, că în momentul trecerii lor la islamism, ei se aflau în biserică și că, împreună cu ei se găsea și episcopul. Despre acest fapt ne vorbește și G. I. v. Hehn, susținând că episcopul a fost acela care i-a îndemnat pe Nânteni să treacă la islamism. «Der Uebertritt der Notjaner zum Islam soll erfolgt sein auf Anlass des Erzbischofs selbst, der damals dort residierte und zugleich mit seiner Herde übertrat». (o. c. p. 262).

Despre episcop, care, mai târziu, căindu-se de fapta săvârșită, a voit să se reîntoarcă la creștinism și a fost omorât chiar de către Români Nânteni turciți, se spun multe. Părerea care s'ar apropiă mai mult de adevăr ar fi, că el, după ce a trecut la islamism, n'a fost lăsat în

Nânta, ci, ca om cu carte, a fost făcut un fel de egumen turcesc și trimis în satul *Caprinjani*, așezat la o depărtare de patru ceasuri de Nânta. Aci a stat multă vreme, până când tot un Nântean turcit i-ar fi ajutat să se refugieze la Sfântul Munte, în împrejurări pe care, numai ca chestie de tradiție, le expun mai jos.

După câteva luni de la convertirea Nântenilor, unul dintre Românii care, la consfătuirea avută cu episcopul, jurase că mai bine va primi să moară decât să se lase de legea părintească, a și murit imediat după aceasta. Trecuseră trei ani de la moartea lui și, deși copiii lui îl desgropară în două rânduri, ca să vadă dacă i-a putrezit trupul, el continuă să rămână neatins. Mai în urmă, băiatului mai mare îi veni un om în vis, spunându-i că păcatele părintelui său sunt așa de mari, încât numai o rugăciune cetită de episcop în biserica, în care tatăl lor primise islamismul, l-ar putea deslegă. După aceasta el s'a dus la episcop, ca să-i spuie întâmplarea cu visul și să-l roage ca să facă tot cecece trebuie pentru deslegarea păcatelor părintelui său. Episcopul turcit s'a arătat gata la orice serviciu și, într'o noapte, după ce l-au desgropat și l-au adus în biserică, chiar în timpul când episcopul cetia rugăciunea, carnea de pe oasele mortului a dispărut¹⁾.

Din momentul acela episcopul n'a mai avut nici o clipă de liniște sufletească. Minunea eră prea mare și el trebuia neapărat să treacă din nou la creștinism. În acest scop el a rugat pe fiii mortului ca să-i ajute să plece la Bitolia, spre a se duce la Mitropolitul din Ohrida, de care depindea episcopatul din Nânta, ca să-și ceară iertare. Aceștia l-au ajutat, însă episcopul ajungând la Salonic, nu s'a mai dus la Bitolia, ci a luat drumul spre Sf. Munte. Acolo, după ce a stat câțiva ani, făcându-și regulat canonul pocăinții, s'a întors din nou la Nânta, ca să-i facă pe Românii să se lepede de islamism. Se zice că în ziua când el a sosit la Nânta, Românii se aflau în geamie. Episcopul intrând în geamie, a început să le vorbească de păcatul ce au făcut, îndemnându-i să revină la vechea lor credință. Însă abia începuse să vorbească și Nântenii, care acum erau mai fanatici decât Turcii, au sărit să-l omoare. Episcopul n'a putut scăpa decât numai cu fuga, izbutind să iasă în afară de oraș. Cu toate acestea, pe drum, a fost ajuns și ucis în localitatea numită până astăzi «*Săm-Toader*». Câteva pietre grămădite la un loc din această parte poartă încă până azi numele «*doarma popăl' ă*», adică «lemnul popii» cum, prin interdicțiune, Nântenii obicinuesc să întrebuițeze acest tabù spre a evita cuvântul «*cruți*», în loc de «*cruța popăl' ă*», căci, înainte vreme, deasupra

¹⁾ Este o credință la toate popoarele balcanice, după care trupul unui mort, dacă nu putrezește într'un anumit interval după înmormântare, arată că nefericitul dispărut a fost plin de păcate. Deaceea, după trei ani de la moarte, morții se desgroapă, citindu-se rugăciuni de deslegare tuturor aceloră cu trupurile rămase neatinsse.

pietrelor se află pusă o cruce de lemn. Trupul episcopului a fost luat de Români din Oșani și adus în mănăstirea Sfântul Mihail. Aci a fost înmormântat, aproape de zidul din partea despre miazănoapte a mănăstirii vechi, lângă un nuc, unde până la clădirea mănăstirii noi, purtă numele «grobu vlădical'ă».

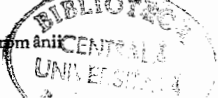
Din cele expuse până aci, și bazat, bine și înțeles, numai pe tradiția orală, reiese că turcirea Nântenilor s'a făcut în frunte cu episcopul lor. Că acesta, la început, sub amenințări de moarte, nu numai că a primit, dar a îndemnat și pe credincioșii lui să treacă la legea nouă, mai târziu, însă, îmbrățișind din nou creștinismul, și-a expus chiar viața pentru reîntoarcerea Nântenilor la legea lor strămoșească.

Tot ca chestiune de tradiție se spune că în geamia «Tichia Mare,» care se găsește în centrul orașului, și, ca biserică mai mare și mai frumoasă, se presupune a fi fost catedrala episcopiei, se găsesc ascunse două lăzi pline cu cărți bisericești și cu odăjdiiile episcopului. Din cercetările care s'au făcut după războiul balcanic, nu s'a putut găsi nimicașă ceva.

Nu toți Nântenii au trecut dintr'odată la islamism. La început, au trecut numai aceia care se aflau în mahalaua cu biserica «Tichia Mare». Ceilalți, care alcătuiau majoritatea, au continuat mai multe decenii să rămână creștini. Numai după 40—50 de ani, ne mai putând rezista, de astădată nu numai la atacurile Turcilor, dar mai ales la acelea ale Românilor turciți care ajunseseră mai fanatici decât cei dintâi, ei s'au văzut nevoiți o parte să îmbrățișeze islamismul, o altă parte să plece din Nânta, așezându-se în *Veria*, *Neagușta* și *Resna*. Bătrânul institutor pensionar *Gușu Gaga*, decedat, mi-a povestit că, în timpul șederii sale la Veria, a întâlnit nepoți ai acestor refugiați Nânteni, ocupându-se cu olăria, care i-au spus că moșii lor erau din Nânta, și că meseria cu care se îndeletnicesc, au moștenit-o de la ei.

Imprejurările în care și ceilalți Români au trecut la islamism, nu se cunosc. Se știe numai că cea din urmă mahală care a îmbrățișat legea nouă a fost «Mănăstir»; că până mai acum optzeci de ani se găseau generații de prin satele vecine *Lugunța* și *Birislav* cari erau înrudite de aproape cu Români mahomedani din Nânta; că chiar cu câțiva ani înainte, bătrânele mai păstrau icoane în casele lor; că și astăzi multe femei, la prepararea pâinii, după un obicei cunoscut și la Aromâni, își fac în mod instinctiv semnul crucii; și că, în fine, nume de persoane ca *Asan di Christu*, *Musa di Christu*, *Asan di Cole*, *Asan di Goga*, *Asan di Seba*, *Ștefu di Matoș*, *Alghoș di Riza*, *Isia di Pavle*, în care partea a doua reprezintă numele vechiu de familie, se mai păstrează încă până astăzi.

Dealtfel, Nântenii mai păstrează și foarte multe obiceiuri care lipsesc la Turcii din satele vecine și sunt aceleași cu obiceiurile ce se observă la toți creștinii din Peninsula Balcanică. Astfel, obiceiul de a pune la poarta casei câte o ramură verde, în ziua de Sfântul Gheorghe, îl au și ei. În această zi Nântenii se duc și înfig în țarinile lor câte o ramură de fag cu frunzele verzi, după cum fac și Români din celelalte sate.

Bătrânul Gușu Gaga mi-a spus că, în tot intervalul de șase ani cât a funcționat ca institutor bulgar la *Tușim* (Caragiova), în fiecare an, în ziua de joi Mari, înainte de Paști, a văzut venind din Nânta sute de femei cu copii și chiar bărbați care suferiau de vreo boală, la biserica din Tușim, așteptând în tinda bisericii până când se sfârșia serviciul divin. După aceasta, venia preotul și le cetia o rugăciune de vindecare, după care îi atingeă pe frunte cu sfânta lance, făcându-le și semnul crucii. Despre acest pelerinaj mi-a vorbit și fostul meu elev, originar din Nânta, *Hasan Ibrahim*.

La Meglenoromâni se continuă încă până astăzi vechiul obicei de a se junghia berbeci sau boi, în ziua hramului bisericii din comună sau în ziua vreunei alte biserici în ruine, care se află în apropierea comunei. Acest obicei se păstrează și la Nânteni: în ziua de Sf. Ilie, după ce au scos grâu nou din țarinile lor, fiecare familie face câte o pâine «gârnață» din grâul nou, și se duce disdedimeată la localitatea ce se chiamă *Cusață*, unde se crede că odată a fost biserica Sf. Ilie. Acolo se junghie berbeci și boi, și după ce petrec toată ziua, seara ei se reîntorc acasă. G. Gaga mi-a mai spus că obiceiul de junghia boi și berbeci, Nântenii îl au și în ziua de Sf. Gheorghe. În această zi se duc la localitatea numită *Prigoriță*. Înainte vreme mergeau și femeile la aceste petreceri; astăzi ele stau acasă și numai bărbații cu copiii se duc să prăznuească hramul bisericii dispărute.

În privința epocii când Nântenii au trecut la islamism, G. Gaga mi-a povestit că la metohul din Oșani se află o evanghelie veche, în care pe ultima pagină stetea însemnat anul 1671, data când Nântenii ar fi trecut la islamism. Tot în această evanghelie se află însemnat că violentarea Nântenilor s'ar fi făcut în a doua zi de Paști, în 24 Aprilie. În anul acela întâmplându-se ca ziua de Sf. Gheorghe să cadă în prima zi de Paști, slujba de Paști s'a făcut a doua zi. În această zi a venit episcopul, ca să ia parte la slujbă. În evanghelie se mai află însemnat că în joia după Paști, prin urmare la 27 Aprilie din acel an, ar fi căzut la Nânta și în împrejurimi grindină de mărime neobișnuită, iar la 20 Iulie, în ziua de Sf. Ilie, ar fi nins așa de mult, încât snopii de grâu au fost acoperiți de zăpadă.

Eu însu-mi n'am putut vedeă această evanghelie, metohul fiind în mâinile Grecilor; aceștia, prin dascălul lor grec, au trimis-o la Consulatul grecesc din Salonic, spre a fi expediată la Atena. Deaceea, și în privința aceasta, se știe cece se spune, lipsind orice dată cari ar putea fi controlată. Totuș, un singur lucru rezultă din toate acestea și anume, că trecerea Nântenilor la islamism s'a făcut înainte de două sute cincizeci de ani, dată care corespunde cu constatările noastre și se apropie de acelea ale lui I. G. v. Hahn, care, după cum am văzut, stabilește această trecere cu una sută cincizeci de ani înainte pentru anul 1867, când scriă autorul.

După ce Nânta a fost turcită cu desăvârșire, limba românească a început să fie înlocuită treptat prin limba bulgară, în urma încuscriii Nântenilor cu Pomacii din Caragiova. Pătrunderea limbii bulgare a mers așa de departe, încât, după câte am putut afla de la Nânteni și în special de la fostul meu elev Hasan Ibrahim, limba română se vorbește aproape numai în familiile sărace, și, mai rar, la Români cu stare. Aceștia, după cum am spus, preferă să vorbească în limba Bulgarilor pomaci, introdusă în casă de soțiile lor bulgăroaice.

În afară de aceasta, după trecerea Nântenilor la islamism, prigonirile Turcilor din ținutul Caragiovei, în contra Românilor din celelalte sate au început să devină din ce în ce mai îndârjite. De astădată Româniii trebuiră să se apere nu numai de Turci, dar și de frații lor păgâni. Și ar fi împărțășit poate și ei soarta lor, dacă, după cum vom vedea la descrierea comunei Oșani, profitând de faptul că comunele lor erau ceva mai departe de satele turcești, și atacurile Turcilor și Românilor turciți nu-i putea surprinde așa de ușor, ei nu s'ar fi luptat vitejește pentru lege. Când nu mai puteau rezistă, atunci, în loc ca să-și părăsească credința, eise refugiau în comunele bulgărești așezate și mai departe de ținutul Caragiovei, unii trecând Vardarul în *Strumița* și *Știp*, alții luând drumul în spre satele *Radomir*, *Ramna*, *Gorgop* etc., lăsând în urma lor pustii case, țărini și tot avutul lor. Așa îmi povestiau bătrânii, singurii care mai puteau vorbi românește, din comuna bulgarizată *Barovița*, că s'ar fi întâmplat cu comunele odată românești, dar astăzi complet bulgarizate: *Coinsco*, *Leascova*, *Cornișor* (pe carta statului major austriac «Gornișor») și *Sirminina*.

Acești Români refugiați rămâneau în comunele bulgărești câte 40 și 50 de ani, și numai după aceasta se reîntorceau la căminurile lor, însă deastădată numai ca iobagi, ca să le lucreze Turcilor țarinile lor hrăpite. În afară de aceasta, acești Români veniau cu feciorii lor însurați cu bulgăroaice, care aduceau, împreună cu limba, și obiceiurile bulgărești. Aceste femei care nu știau și nu voiau să vorbească românește, au introdus limba bulgară, cu timpul, în așa măsură, încât după puțină vreme, satele în chestiune trebuia să se bulgarizeze. Așa s'a întâmplat cu comunele citate mai sus; astăzi doar tipul locuitorilor acelor comune ne mai arată că odată ei au fost Români.

Româniii care au rezistat mai mult atacurile turcești, și nu s'au refugiat decât în foarte puțin număr din comunele lor în care se găsesc astăzi, sunt aceia care și-au păstrat încă până în zilele noastre graiul românesc. Dintre comunele românești, singurul centru care a adus lupte în contra prigonitorilor, numai cu o sută de ani și mai bine înainte, până când numai la urmă de tot, în niște împrejurări cu totul grele, a trebuit să se închine, de bună voie, cheseșului bei din Ienige, *Ahmed-Aga*, este comuna, despre care vom vorbi în cele ce urmează, *Oșani*.

Comuna Oșani, face parte din ținutul deluros al Meglenului. Cu toate acestea, întrucât este așezată în partea de Vest a câmpiei

Caragiova, ea iese oarecum în afară din această regiune. Așezată pe un deal brăzdat de mulțime de ape curgătoare, în fața ei se desface o priveștițe dintre cele mai frumoase, mai ales că la o distanță nu prea depărtată se ridică muntele *Zona*, la poalele căruia se întinde orașul Nânta ¹⁾.

Din cele ce am putut afla din gura bătrânilor din această comună, și Oșani eră, pe vremuri, o alcătuire din șapte sate: *Codru-Negru*, *Izvoară*, *Elașnița*, *Bolovan*, *Răsădiști*, *Seliști* și *Cremjat*. La început, locuitorii acestor comune nu cam trăiau în armonie. Mai târziu, după turcirea Nântenilor, temându-se ca să nu fie atacați și ei, au lăsat vrajbele la o parte, și s'au unit cu toții, formând o singură comună. Și deoarece, după reunirea lor la un loc, le-a mers mai bine, s'au gândit să dea comunei un nume, care să pomenească despre acest eveniment. De sigur că pentru aceasta nici nu se găsiă cuvânt mai potrivit decât turcescul «hoș», care însemnează «bine». Așadar, din *hoș* au făcut un «Hoșani», din care astăzi a rămas «Oșani». Aceasta, în ce privește origina numelui, după etimologia bătrânilor din această comună.

Întreaga comună este împărțită în unsprezece mahalale, cu 262 de case, în care se adăpostesc 2320 de locuitori.

În comună sunt două biserici: «Sfântul Niculae», în cari se slujă înaintea de războiul balcanic în grecește, și «Sfânta Maria» în care se slujă românește. În prima mea călătorie se află în Oșani numai școală românească; toți copiii învățau carte românească și eră o plăcere să vezi în fundul munților Caragiovei, ieșind copii din școală cu cărți românești și recitând chiar pe drum poezii românești. Astăzi lucrurile s'au schimbat cu desăvârșire. Dascălii greci au alungat limba română din școală, și copiii Oșeniților sunt nevoiți să învețe grecește.

În afară de cele două biserici, în Oșani, se mai găsește și un metoh, dependent de mănăstirea Stavronichita din Sf. Munte. Acest metoh în care se află evanghelia cu datele despre care am vorbit mai sus, înaintea de închinarea comunei chesegiului turc Ahmed-aga din Ienige, eră o casă particulară a unui Român care, rămânând fără copii, a dăruit-o acelei mănăstiri. De atunci și până mai înainte de marele războiu, se găsiă în acest metoh un ieromonah din Sf. Munte, care făcea pe duhovnicul pentru toate comunele românești.

În partea nord-estică a comunei, la o depărtare de un sfert de oră, se găsește mănăstirea «Sfântul Arhanghel Mihail». Este zidită pe o ridicătură de deal, și în fața ei se lasă o pădure de stejari, care ajunge aproape de comuna *Birislav*. Mănăstirea are o pozițiune dintre cele mai frumoase; iar pădurea legănată de adierea vântului din spre răsărit, este singurul colț în care călătorul își mai uită că se găsește în munții sălbatici și în văile prăpăstioase din Meglen.

La mănăstirea aceasta se ținea pe vremuri, în ziua de 6 Septemvrie, bâlciu mare. Toate satele din împrejurimi veniau la acest bâlciu care

¹⁾ Numele de munte *Dzâna* apare și la Aromâni în Pind, aproape de satul Ameru. Există și vârful *Tșuca-Dzâna*.

pe mai multe zile dearândul. Și deși petrecerile se făceau în curtea cerdacurile mănăstirii, nu de puține ori asistau la ele și Nântenii, obișnuiți încă pe când erau creștini să vină la o astfel de sărbătoare.

De mănăstirea aceasta se leagă foarte multe amintiri din luptele Oșeniților duse în contra Turcilor și Nântenilor, pentru apărarea neatârării lor în administrație, neatârare moștenită încă înainte de venirea Turcilor în Europa. Și fiindcă închinarea comunei nu dădea decât de un veac și mai bine, nu voiu trece la celelalte comune, până când nu voiu arăta, pe scurt și cu caracterul informativ al unei simple tradiții cari nu trebuie să se piardă, tot ceace am aflat de la bătrâni care își aduceau aminte de spusele părinților și străbunilor lor, cu privire la felul cum această comună a știut să-și păstreze neatârarea, vreme mai îndelungată decât celelalte comune, și împrejurările în care a trebuit să capituleze, cerând apărarea beifului din Ienige, Ahmed-aga-Chesegei, în schimbul închinării.

După trecerea definitivă a Nântenilor la islamism, comunele românești, ca să scape de prigonirile acestora, au fost nevoite a trece sub protecția unui bei din vremurile acelea. Acesta își luă asupra-și apărarea comunei, care deveniă proprietatea lui; în schimb, locuitorii comunei se obligau să plătească, anual, o dare în natură, constând din cereale, lână, unt, ouă ș. a. Dintre acestea numai comuna Oșani nu s'a închinat prea de timpuriu și a rezistat, după cum am spus, mai multă vreme.

Pe atunci comuna eră apărată de un căpitan a cărui faimă ajunsese până la Salonic. Autoritățile din Ienige, de care depindea Oșani, nu vedeau cu ochi buni rezistența și bravura Oșeniților, de aceea au pus ca premiu o sumă de bani pentru acela care va izbuti să-le aducă capul la Ienige.

A trecut multă vreme și nimeni n'a putut să se învrednicească pentru obținerea acestui premiu. Mai târziu, un Nântean a recurs la o înșelătorie ca să poată pune mâna pe căpitan. El a omorât mai întâiu, cu cunoștința autorităților din Ienige, doi pomaci, vrăjmași de moarte ai Oșeniților. După săvârșirea crimei s'a refugiat la Oșani, rugând pe căpitanul comunei să-l primească sub ocrotirea lui. Acesta, fără să știe ce-l așteaptă și ținând seamă de faptul că Nânteanul ucisese pe doi din vrăjmașii lui, îl primi și cu timpul ajunsese prietenul său nedespărțit. Dar nu trecu multă vreme și, într'o seară, pe când amândoi se întorceau acasă de la o petrecere, Nânteanul profitând de faptul că căpitanul eră amețit de băutură, l-a ucis și în aceeaș noapte i-a dus capul la Ienige. Cu moartea căpitanului, Oșeniții pierdeau pe unul dintre zăpătorii lor cei mai aprigi. Deacum înainte atacurile Nântenilor uniți cu Pomacii din Caragiova se repetau mai des, până când, Oșeniții ne mai putând răbdă relele ce le pricinuiău, s'au hotărît să-și răsbune. Momentul cel mai nimerit pentru aceasta eră ziua de Sfântul Mihail din acelaș an.

În această zi, pe lângă familiile Românilor din Oșani și din celelalte comune românești, mai veniseră la mănăstirea Sfântul Arhanghel Mihail încă vreo doisprezece Nânteni. Oșeniții i-au primit bine, dându-le de mâncare și găzduindu-i în camerele cele mai bune. În spre seară, s'a iscat o mică neînțelegere între aceștia și câțiva Oșeniți, neînțelegere care a degenerat în ceartă și în cari Nântenii au omorât un Român. Oșeniții, bănuind că aceasta este numai o cursă, au sărit asupra Nântenilor și, după o luptă de o jumătate de oră, toți Nântenii au fost uciși, parte în curtea mănăstirii, parte, și mai ales aceia cari scăpaseră afară, la localitatea numită *Roșă di Buduv-lachi*, acolo unde începe coborișul în drumul spre Birislav.

După aceasta, toți Românii au plecat prin comunele lor, iar cei din Oșani știind ce-i așteaptă, s'au dus și mai repede ca să ocupe întăririle în comună.

Nântenii din oraș, cum au luat de veste despre groaznicul măcel de la mănăstire, a doua zi s'au sculat cu mic cu mare înarmați până în dinți și cu Hogeaa-arap în frunte au pornit spre Oșani. Indată ce au ajuns aproape de comună, s'au îndreptat mai întâiu în partea numită *Valea di umă*. Aci s'a dat prima luptă, în care Nântenii au pierdut aproape jumătate din ai lor. A doua zi, pierzând și pe Hogeaa-arap, au fost puși pe fugă și o bună parte dintr'înșii uciși la *Ceșma-albă*, aproape de Nânta. Când am trecut pe acolo spre a mă duce la Nânta, și am întrebat pe chirigiul meu Trifon din Cupa, ca să-mi spună ce sunt pietrele acelea așezate în formă de morminte turcești, «sa groburli lu nântenil' tăltșoț di ușinețil'» mi-a răspuns băiatul.

Izbânda Oșeniților băgase spaimă în Turcii din împrejurimi. Eră singurul sat din tot ținutul Meglenului către care erau îndreptate zi și noapte privirile Coniarilor, Pomacilor, dar mai ales ale Nântenilor. Și cu toate că în acelaș an s'au făcut mai multe încercări ca să-i surprindă, noaptea, pe nepregătite, Oșeniții nu s'au lăsat și au continuat să înfrângă orice lovitură venită din partea lor. Dacă cu toate acestea, mai târziu, a trebuit să împărțasească și ei soarta celorlalte comune închinute, aceasta au făcut-o siliți de alte împrejurări.

Cu o sută de ani și mai bineînainte, comuna Oșanii ducea lipsă de apă. Apa de astăzi de la cele «șapte fântoș» a fost adusă mai târziu de la «Șoputu popăl'ă» (fântâna popii), un izvor din mijlocul drumului ce duce la Leascova. Fiindcă pe atunci când voiau să aducă apa în sat, le lipsiau banii pentru cheltuelile de transport, Oșeniții se împrumutaseră cu zece pungi (o pungă eră de 500 de piaștri), adică cincizeci de lire turcești, de la un oarecare Nântean Șunia-aga, cu jurământ ca să-i înapoeze banii cu dobânda convenită după un răstimp de cinci ani. Cum însă acest împrumut fusese făcut cu un an înainte de cele întâmplare la mănăstirea Sf. Mihail, după aceasta Șunia-aga împins de Nânteni, n'a mai vroit să aștepte termenul stabilit, și amenință pe Oșeniți cu distrugerea comunei, dacă nu-i vor înapoiă imediat suma împrumutată. În împrejurările acelea, Oșeniții fiind lipsiți de

beni și pândiți la orice moment spre a fi atacați, au preferit să închine comuna unui bei din apropiere, decât să cadă în mâinile vrăjmașilor lor de moarte.

Pe atunci trăia în Ienige-Vardar, în apropierea căruia se găseseră ruinele orașului Pela, un oarecare *Ahmed-aga* din generația faimosului *Gazi Evrenos-bei*. Acest *Ahmed-aga* împreună cu fiul său *Iusuf-pașa* erau pentru Ienige și întregul vilaiet Salonic, aproape ceea ce *Ali-pașa* era pentru Albanezi. Mai toate satele din Ienige erau ale lui. Cum i se închină un sat, puneă teleal ca să vestească prin comunele turcești supunerea satului, și nimeni nu mai cuteză să se atingă de locuitorii comunei închinată.

Oșeniții hotărâți să-și închine comuna, au trimis o delegațiune de doisprezece inși la *Ahmed-aga*, supranumit și «chesești» pentru cruzimea lui și spaima ce băgase în oameni. La început, el n'a vroit să primească închinarea, din cauză că comuna era prea muntoasă, și, în afară de aceasta, era și cam departe de Ienige. Numai după insistențele puse pe lângă soția acestuia, care era o creștină, ei au reușit să obțină protecția și apărarea lui.

După aceasta, *Ahmed-aga* a pus pe Oșeniți să-și aleagă un conducător mai voinic, care să se ocupe cu siguranța și apărarea comunei. Pe urmă, a pus teleal ca să anunțe în Caragiova supunerea satului, amenințând că oricare se va atinge de Oșani fără știrea lui, va trebui să dea seama înaintea lui. Deasemenea și chestiunea împrumutului făcut la *Șunia-aga* a fost regulată cât se poate de repede. Pe acesta l-a chemat într-o zi la el acasă și, cinstindu-l cu o cafea — după obiceiul turcesc — în care însă avusese grijă să pună puțină otravă, s'a achitat repede de datoria comunei.

Obligațiunile unui sat închinat nu erau grele. La început, ele constau dintr-o dare mică în natură, ca un fel de dar adus în ziua de *Bairam*, sau într-o altă zi de sărbătoare mare. Mai târziu, ea s'a schimbat într-o datorie cronică, iar în urmă de tot, ajunsese un fel de tribut anual. După moartea lui *Ahmed-aga*, comuna Oșani fu moștenită de către fiul său *Iusuf-pașa*. Mai târziu, de către fiul acestuia *Haki-bei*, și numai după moartea acestuia, femeia lui o dăruî unui nepot al ei *Ismail-bei*. Acesta, ca să scape de un asemenea dar greu de administrat, vându comuna fostului valiu din Bitolia dinainte de războiul balcanic, *Zihni-pașa*, în a cărui stăpânire se găsește și azi.

Oșeniții, închinând comuna, și-au păstrat pentru ei mănăstirea Sf. Mihail împreună cu pământurile și cu pădurea din apropiere, având o întindere de opt sute de pogoane, cuprinse în hotarele următoare: *Oarur*, *Puntea-popăl'ă*, *Bătoan'ă*, *Puntea-di-padă*, *Roșul Urei*, *Valea-di-n'ari* și *Drumu-di-Urtie*. Mănăstirea a fost zidită din nou în 1857. Vechea mănăstire fusese arsă de Nânteni după ultima ciocnire a Oșeniților cu ei, cam pe la 1790. Se știe cu siguranță că de la arderea mănăstirii până la zidirea ei din nou, au trecut 67 de ani. Cum mănăstirea fusese zidită la 1857, scăzând din aceștia cei 67 ani ce trecuseră

de la arderea mănăstirii vechi până la clădirea celei noi, obținem anul 1790, anul când a fost arsă vechea mănăstire.

După Oșani, comuna care face parte din ținutul Meglenului este *Birislav* (Birislau).

Este un mic cătun așezat la Nord-vest de Oșani, la o depărtare de vreo 4—5 km., situat la poalele nordice ale muntelui Paic, între râurile *Uscai* și *Valea-mari*. El este închinat la mai mulți stăpâni Nânteni, care se poartă foarte neomenos cu bieții Români. În urmă de tot, înainte de războiul balcanic, mulți Birislăveni și-au răscumpărat casele și țarinile lor.

Despre originea acestui cătun, se spune că el este mai nou decât toate celelalte. La început, Românii erau stabiliți în localitatea cunoscută sub numele de *Țitati*, care se află situată deasupra cătunului, la o depărtare de două mii de metri. În această localitate, se găsesc, de fapt, ruine și alte rămășițe, din care nu se poate afla cu siguranță, numele orașului care a existat odată.

Întregul cătun nu cuprinde mai mult de 60 de case, cu un număr de cel mult 500 de locuitori.

Ceva mai în spre nord de Birislav și la o depărtare numai de trei km. se găsește a treia comună, afară de Nânta, situată în Caragiova, numită *Lugunța* (sau *Lundzin'*). Ea se află așezată pe coastele muntelui cu același nume, între râurile *Valea-mică* și *Valea-mari*.

Ca și Birislav, tot așa și Lugunța, pe vremuri, eră situată ceva mai sus, formând o alcătuire din trei cătune așezate unul lângă altul: *Lescova*, *Letnița* și *Lugunța*. Mai târziu, unindu-se ele la un loc, probabil tot de teama Turcilor, a fost închinată unui bei, al cărui nume nu se cunoaște. Atâta se știe că, cu câteva decenii înainte, comuna eră moșia unui oarecare *Rifat-bei*, care o moștenise de la părinți. Acesta, mai pe urmă, a vândut-o bancherului ovreiu din Salonik, *Saul Modiano*. În vremea primei mele călătorii (1909), ea se găsea în stăpânirea unui Turc coniar din *Maiadâ* de lângă Ghevgheli, al cărui nume mi-a scăpat. Mai târziu, cea mai mare parte a locuitorilor și-a răscumpărat casele și țarinile lor, așa că, acum, trei sferturi din comună este proprietatea Românilor. Ca mai în toate comunele mai mari, și în Lugunța, se găsesc câteva case turcești ajunse în mâna Românilor, în care locuiau odată Turci coniaari, cu scopul ca să îndemne pe Români să treacă la islamism.

În Lugunța sunt două biserici: «Džoasa-băsearică» care este aproape pe jumătate clădită în pământ, din cauza vechimii și mai ales a râului care inundă în fiecare an, și «Sfeti Nicola» mult mai frumoasă decât cea dintâiu. În timpul călătoriei mele, în cea dintâiu se slujia în românește, iar în a doua în grecește. După un an, când în toate satele din Meglen, nu existau decât școli și biserici românești, Românii au reușit să officieze slujba bisericească în românește și în «Sfeti Nicola».

Numărul caselor nu trece peste 135, cu 1350 locuitori.

Atât țarinile comunei Birislav cât și acelea ale Lugunței sunt foarte fertile. Numai că în timpul secerișului vântul ce suflă din spre Zona, numit «boari», le pricinuește mari pierderi.

În partea din spre răsărit și mai spre miazănoapte de Lugunța se află Huma.

Această comună este relativ nouă, căci după spusa bătrânilor, locuitorii din Huma sunt veniți din *Cătuniști*, o localitate în ruine, situată în valea dintre *Coinsco* și *Huma*.

Întreaga comună se împarte în șase mahalale, purtând numele frunzeșilor din comună. Este o biserică frumoasă «Stăvineri» împodobită cu icoane foarte bine zugrăvite.

Comuna este proprietatea locuitorilor. Cu toate acestea, și ea a fost închinată unui *bei turc*, care a lăsat-o moștenire lui *Hagi-Suleiman-bei*. Acesta a vândut-o la niște Turci din *Maiada*: *Şotle-Hasan* și *Zadre Ahmed*, de la care apoi și-au răscumpărat-o locuitorii.

În urmă de tot, Românii din Huma și-au clădit și un local de școală în care se învață românește. Din nenorocire, comuna căzând în stăpânirea Sârbilor, limba română a fost exclusă din școală, spre a introduce limba sârbă.

Numărul locuitorilor este de vreo 800—900.

Dintre toate comunele românești, afară de *Nânta*, cea mai mare este *Liumnița*. Numără aproape 340 de case cu 3000 locuitori. Este așezată în partea de apus a orașului *Ghevghel*, la o depărtare de 15 km., aproape trei ore drum călare.

Împrejurul acestei comune se ridică dealuri înalte formând un fel de întărituri naturale și acoperite în cea mai mare parte cu păduri de castani, nuci și fagi. O bună parte din aceste dealuri sunt semădate cu vii și cu tot felul de cereale.

Judecând după localitățile în ruine care se găsesc împrejurul comunei, ca *Țitati*, *Curuna*, *Ștur*, ea pare a fi fost alcătuită, pe vremuri, din mai multe cătune. Mai târziu, locuitorii acestor cătune s'au unit la un loc, ca să se poată apăra mai bine împotriva Turcilor. Ea n'a fost niciodată moșia unui *bei*. Abia pe la 1850 un Turc adus de către *Liumniceni* ca să-i păzească, acesta, după ce a împrumutat cu sume mici pe mai mulți locuitori săraci, care n'au putut să-i înapoeze banii, a ridicat pretenții asupra comunei întregi. După o judecată de zece ani pe la tribunalele turcești, *Liumnicienii* au avut câștig de cauză și au rămas proprietarii comunei.

Românii din *Liumnița* se deosebesc de ceilalți prin înfățișarea lor. Privirea ochilor stinsă și umerii obrazului ridicați se observă mai ales la o bună parte dintre *Liumniceni*.

În partea de Sud a acestei comune și la o depărtare numai de 6 km. se află comuna *Cupa*.

Această comună este aşezată pe nişte dealuri cu ridicături foarte ne regulate. În apropierea ei se găseşte o localitate numită *Cupa-veacl'e*. Se crede că la început comuna a fost în această localitate, şi numai mai târziu locuitorii ei au venit în Cupa. Numărul locuitorilor nu este mai mare ca 900.

Ea avea, în timpul călătoriei mele, o singură biserică de scânduri «Stămăria», care după un an a ars.

Comuna era pe vremuri proprietatea aceloraşi bei de care ţinea şi Oşani. Cu vreo 45 de ani mai înainte, locuitorii s'au încercat să-şi răscumpere comuna şi astăzi ea este proprietatea lor.

La o depărtare de patru ore călare, vreo 18 până la 20 km. distanţă de Liumniţa, în spre Sud, se află comuna *Țárnareca*. Înconjurată de dealuri acoperite cu pomi roditori şi străbătută de mai multe ape, comuna, pe din afară, prezintă o înfăţişare din cele mai atrăgătoare. De altfel, şi în interiorul ei, ea se deosebeşte aproape peste tot de celelalte comune prin casele ei, mai toate cu un cat, prin străzile mai curate şi prin înfăţişarea locuitorilor mai înaintată. În această comună un străin poate fi găzduit ca în comunele aromâneşti. În fiecare locuinţă, chiar şi la locuitorii cei mai săraci, am găsit, în afară de încăperile de trebuinţă pentru familie, şi o cameră pentru primirea oaspeţilor. Deasemenea curăţenia, în casă, este mult mai mare decât aiurea. În prima mea călătorie, sosind în comună, într'o zi de sâmbătoare, toată lumea era strânsă în biserica românească, în care părintele Dimitrie Bobescu, un mare patriot aromân din Perlepe, făcea slujba bisericească. Toţi sătenii, bărbaţi cu femei şi copii erau curat îmbrăcaţi. De altfel, această deosebire a Românilor din Țárnareca de ceilalţi Meglenoromâni, ajunge până şi în graiul lor. După cum se va vedea în partea a doua a acestei lucrări, limba vorbită în această comună se deosebeşte de aceea din celelalte comune, atât prin unele particularităţi caracteristice ale ei, cât mai ales printr'o puternică influenţă venită din partea dialectului aromânesc.

Comuna fiind situată în apropierea localităţii *Livădz*, despre care se va vorbi mai jos, locuitorii ei sunt singurii dintre Meglenoromâni care vin în contact cu Aromânii grămosteni din *Livădz*. Din acest contact Românii din Țárnareca s'au ales cu un mare câştig în ce priveşte gospodăria şi vieţa din casă. Dealtfel, din câte am putut observa, ei sunt singurii dintre Meglenoromâni care se încuscesc cu Aromânii din *Livădz*, luând fete dela aceştia.

Comuna este proprietatea Românilor. Toţi sunt cu stare, ocupându-se cu cultivarea gogoşilor de mătasă.

Numărul locuitorilor este de 800. În prima mea călătorie, cei mai mulţi erau pentru şcoala şi biserica românească; mai ârziu ei au fost nevoiţi să se retragă din cauza prigonirilor din partea autorităţilor greceşti, şi astăzi, în Țárnareca, nu există decât şcoli şi biserici greceşti.

La o depărtare numai de 4—5 km. de Țárnareca, se află situată comuna aproape bulgarizată *Barovița*. Așezată între niște dealuri, Barovița se înfățișează sub acelaș aspect sălbatic și sărăcăcios ca și Cupa. Mai ales după ce cineva a părăsit Țárnareca, întreaga comună, cu case și locuitori, cu porturi și obiceiuri pare că nici n'a fost vreodată comună românească.

De oarece în călătoria mea prin Huma nu m'am putut duce și în cele două localități românești, astăzi complet bulgarizate *Coinsco* și *Sirminina*, trecând prin Țárnareca, țineam să mă abat în Barovița, mai ales fiindcă mi se spusese că bătrânii mai vorbesc încă românește. Intr'adevăr, în comună n'am auzit decât numai bulgărește, un dialect care se aseamnă cu acela auzit de mine în Gumenge. Numai câțiva bătrâni mai erau cari mai știau românește. Cu doi dintr'înșii, dintre care unul eră în vârstă de 82 de ani, am vorbit și eu împreună cu tovarășul meu de drum G. Cionga, pe atunci revizor al școalelor din vilaetul Salonic. Am observat că graiul din Barovița nu este de loc influențat de dialectul aromân, și se deosebește de acela din Țárnareca, cu toate că comuna se află așezată la o depărtare numai de 4—5 km. de aceasta. Românii din Barovița trebuie să fi vorbit odată aceeaș limbă ca și Românii din Oșani. M'am interesat să văd dacă se găsește vreo femeie bătrână care mai poate vorbi românește, căci speram să descopăr unele particularități proprii acestei comune. Din nenorocire nu s'a putut găsi nici una. De geaba am căutat, vorbind cu unele femei mai în vârstă, ca să prind vreo formă românească în limba bulgară, rămășiță din limba română pe care au vorbit-o altădată. Nici o urmă; ele vorbiu o bulgărească ca orice bulgăroaică din acele regiuni.

De oarece în Țárnareca întâlnisem un Aromân grămustean care mi-a povestit multe minunății despre comuna lor Livădz, ajungând la Barovița, am trecut la singura comună aromânească așezată în apropiere de comunele meglenoromâne.

Livădz se află așezată pe înălțimile muntelui *Paic*, la o depărtare de 16 km. de comuna Barovița. Pozițiunea satului este dintre cele mai frumoase. Situată la o înălțime de 1254 m. deasupra nivelului mării, pe o pajiște întinsă, loc bun pentru pășunatul vitelor, ea se întinde frumos, ca un mic orașel, pe o ridicătură în forma unui amfiteatru, având în față un șes întins de o lungime de cel puțin de 3—4 km. La capătul acestui șes, în direcția spre miazăzi, se află așezate *Călivele*, o adunătură de mai multe colibe, cari cu una sută patruzeci sau cincizeci de ani înainte, alcătuiau prima așezare a Românilor grămusteni din Livădz în acest părți.

Deși comuna are un număr de aproape 450—500 de case, toate clădite în piatră și cele mai multe cu un cat, ea nu este așa de veche, după cum pare la prima vedere. Foarte mulți bătrâni, și mai cu seamă o bătrână în vârstă de 97 de ani, își aduceau aminte de primele vremuri de descălecare în aceste părți. După spusa lor, Aromânii din Livădz

sunt cei din urmă Aromâni fugiți din muntele Gramoste, în urma cunoscutelor prigoniri ale tiranului Ali-Pașa. La început se așezaseră numai 25 de familii sub conducerea unui celnic; mai târziu ele au fost urmate de alte familii, și astăzi Livădz se înfățișează ca singura comună, cea mai mare, dintre toate comunele meglenoromâne din acele părți.

Numărul locuitorilor poate fi socotit la cel puțin trei mii. De oarece trecerea mea prin această comună s'a făcut mai mult de curiozitate decât cu scopul ca să studiez limba Aromânilor, în intervalul de una singură zi cât am stat, nu am avut vreme ca să mă ocup și cu numărătoarea Românilor. De altfel, lucrul acesta eră și foarte greu. Și aici nu poți număra pe Aromâni după numărul caselor, cum foarte greșit a procedat Weigand peste tot în Macedonia, Epir, Tesalia și Albania, căci pretutindeni, la Aromâni, atât la cei de la sate cât și la cei din orașe, cât timp trăesc părinții, copiii lor nu se despart de ei, ci stau toți la olaltă, chiar atunci când printre aceștia se găsesc și unii însurați cu copii. Știind toate acestea, am încercat să fac numărătoarea familiei *Nicola Gheorghii*, la care am fost găzduit. Nicola Gheorghii aveă 5 fii însurați, locuind toți în casa părintească alcătuită din opt încăperi, și anume: *Cola*, *Dina*, *Iancu*, *Tușu* și *Steriu*. Toți erau însurați. Nevestele se chiamă după numele bărbaților, cum se obișnuște pretutindeni la Aromâni: *Ț-al Cola*, *Ț-al Dina*, *Ț-al Iancu*, etc., (adică «aceea a lui Cola» etc.). *Cola*, la rândul lui, aveă 7 copii: *Steriu*, *Maria*, *Lena*, *Cota* etc. *Dina* aveă tot 7: *Gheorghii*, *Cola*, *Tușu*, *Tașcu*, etc. *Iancu* aveă numai una singură fată. *Tușu* aveă trei fete și *Steriu*, cel mai tânăr, însurat abia de câteva luni și în vârstă numai de 17 ani, eră în așteptarea unui moștenitor. Adunați toți la olaltă, ne dau un număr de 25 de inși, având fiecare câte un locșor sub acelaș acoperiș al casei părintești. După această numărătoare a unei singure familii, m'am încredințat că mi-ar fi trebuit să stau mai multă vreme, ca să fi putut socoti om cu om, câți membri locuesc într'o casă. Și fiindcă în timpul ce-mi mai rămânea trebuia să mă ocup cu altceva, bătrânul institutor *Dimitrie Canacheu* a fost așa de bun ca să-mi culeagă datele necesare pentru fixarea numărului de locuitori din Livădz. După aceste date, el se ridică la cel indicat mai sus. Weigand, care n'a fost niciodată în această comună, dă numai două mii (cf. *Vlacho-Meglen* p. XXVIII). *Ion Nenișescu*, care i-a făcut numărătoarea din Bitolia, ridică numărul lor la 4300 (cf. *Dela Românii din Turcia Europeană*, p. 410). *P. Papahagi* care, deși n'a fost în această comună, însă s'a interesat, probabil, de la aceiași institutori care mi-au dat informațiuni și mie, dă numai 2500 până la 3000 (cf. *Megleno-Românii* I, 44).

Ca limbă, din câte am putut observă în vorbirea curentă, și din materialul strâns în aceia zi (6 basme și câteva cântece, acestea din urmă îmi erau cunoscute de acasă), Aromânii din Livădz nu se deosebesc de aceia răspândiți în orașele din Nordul Macedoniei: sincopa apare în mult mai mică măsură decât la Aromânii din Pind și la acei

răspândiți în Macedonia, însă originari din Pind. Dintre vocale, e neaccentuat nu trece în i, când se află la sfârșitul cuvintelor: *carte*, *frate* (nu carti, frati). După ț și dz apare i ca î: *îin* (teneo), *dzic* (dico), nu însă și după ș: *arșine*, *ași* (nu arșine, ași). Viitorul se formează cu *va sã* (*va s- Incredz*, nu vai lucredz), deasemenea gen.-dat sg. la substantivele feminine, se declină cu articolul pus în urmă: *featil' ei*, (nu și ali feate) etc.

Ocupațiunea locuitorilor este păstoritul. Livezile întinse care se găsesc împrejurul comunei dau cel mai bun nutreț pentru turmele Aromânilor. Între anii, înainte de războiul balcanic, Românii din Livădz vindeau pe piața Salonicului 100.000 ocale brânză de oaie și 100.000 ocale de cașcaval. Deasemenea untul cel mai bun care se desface pe piața Salonicului este acela din Livădz, pe lângă cantitatea mare de unt care se aduce și din regiunea Veriei. De aceea situația materială a tuturor Românilor din această comună este dintre cele mai bune.

În Livădz există două biserici: una în care se făcea slujba în limba română și alta, care aparține Aromânilor cu sentimente grecești, în care se cetia în grecește. Astăzi, după câte mi s'a spus, toți Românii sunt siliți să învețe numai carte grecească.

În timpul iernii, Aromânii din Livădz pleacă cu turmele în regiuni mai calde; cei mai mulți se așează în satele din împrejurul Salonicului. Fiindcă femeile acestor Aromâni se ocupă cu prelucratul lânii, la Salonic există o mică piață, pe o stradă lăturalnică al marelui bazar, în care, în fiecare zi de târg, Aromâncele din Livădz vin ca să-și vândă tot produsul lor de muncă din timpul iernii, constând din velințe, flocaie, șaiac și ciorapi.

Ca înfățișare, Aromânii din Livădz, așa cum i-am cunoscut vreme îndelungată la Salonic și i-am văzut și la ei acasă, par piperniciți și mai puțin robuști decât restul Aromânilor. Sunt și printre ei oameni voinici, însă dintre aceștia se găsesc mai rar; cei mai mulți sunt scunzi și supti la față. Cauza acestei degenerări nu mi-am putut-o explica decât numai din faptul că ei se însoară prea de timpuriu. În Livădz băieții se însoară de la 14 și 15 ani. Fetele se mărită ceva mai măricele, de la 17 până la 21 de ani, pentru că altminteri n'ar fi bune de lucru. După câte m'am putut informa la fața locului, însurătoarea băieților așa de timpurie se face doar mai mult pentru ca părinții băiatului să aibă, în casă, un om de lucru mai mult. În intervalul de zece ani cât am funcționat ca director și profesor la școala superioară de comerț a României la Salonic, mi-au trecut mulți elevi originari din Livădz. Că aproape toți îmi veniau logodiți încă din clasa întâi comercială, aceasta nu-mi eră deloc surprinzător, pentru că știam că logodna celor mai mulți se făcea cu prilejul vreunei petreceri între părinți, la un pahar de vin. Dar că printre ei erau unii însurați, aceasta, la început, îmi părea foarte ciudat. Ca să citez un caz concret despre acest fapt, adaug că elevul Mișu Tașcu, s'a înscris în clasa II-a comercială

însurat, având numai vârsta de 14 ani, atunci când directorul care îl înscria, deși ajunsese la vârsta de 30 de ani, nu apucase încă să se însoare.

2. Locuința și viața în familie, credințe și obiceiuri.

Pentru acela care cunoaște locuințele Aromânilor de la țară și știe că cea mai mică se alcătuește din cel puțin 3—4 încăperi, locuința Meglenoromânilor, așa cum se înfățișază sub forma ei mai veche, apare în starea ei aproape primitivă. O singură încăpere având dimensiunea de 7×5 m. și despărțită la mijloc printr'un simplu șanț, slujește de adăpost pentru oamenii din casă, ca și pentru vitele din curte¹⁾. Între unii și alții nu este nici o despărțitură. Și nici vreo mare deosebire în ceea ce privește mobilierul casei. La dreapta, partea de obicei rezervată pentru adăpostul familiei, în mijlocul peretelui din dreapta se află un cămin (budžac). Dintr'o parte și alta a căminului fiind locul rezervat pentru bătrânii casei sau pentru oaspeți, se află așternut pe jos câte o rogojină sau o velință; încolo nimic. Pe pereți se văd policioare pe cari se pun oale și alte vase de trebuință în casă, cu două trei ferestre mici și fără geamuri. Oamenii dorm pe jos și mănâncă stând turcește tot pe jos, împrejurul unei mese rotunde alcătuită din mai multe scânduri, fără picioare. Alături de această încăpere se află încă una foarte mică numită *cl'eti*, în care se adună lucrurile din casă și tot ceea ce se strânge pentru timpul iernii²⁾.

Înainte a acestor încăperi se află un *tream*, propriu zis spațiul mai larg care se întinde de la ieșirea din casă până la intrarea în curte, sub streășina casei. Acest *tream* slujește în timpul verii ca o a doua cameră, deoarece înăuntru fiind prea cald, oamenii petrec aici în timpul zilei și dorm în timpul nopții. În fața *treamului* se află *triușa*, (cf. arom. *ntră ușe* «în fața ușei») curtea dinaintea casei, care la Huma se numește *aric*, (un derivat de la *arie* cu plur. *grur*), în mijlocul căreia se află un *strejur*, parul de care se leagă caii la treerat.

Locuința astfel alcătuită este făcută din pământ și acoperită cu lespezi de piatră.

Se înțelege că cei mai mulți dintre Meglenoromâni au case cu mai multe încăperi, așa cum am avut prilejul să văd în comunele Oșani Liumnița, Huma și Lugunța; iar în Țârnareca nici nu există locuință ca cea descrisă mai sus. Deasemenea cele mai multe case sunt zidite în piatră. Însă locuința veche, așa cum am văzut-o la Liumnița, Cupa, Birislav, etc., este aceea alcătuită din încăperile despre care a fost vorba.

¹⁾ Și la *Morlachi* vitele se adăpostiau sub acelaș acoperiș. Vezi *Omagiu lui Iorga*, pag. 99.

²⁾ Originea cuvintelor meglenoromâne, despre care va fi vorba în Introducere să se caute în partea gramaticală a acestei lucrări, la pagina indicată în indice.

În ce privește curățenia în casă și peste tot, nici ea nu prea este mare; cu toate acestea, ea variază de la o comună la alta. În comunele Liumnița și Cupa oamenii sunt mai puțin curați, în special copiii sunt cu totul părăsiți în această privință. Mult mai curați se arată locuitorii din Oșani, Lugunța și Huma; iar Țârnareca stă mai presus de toate. Legăturile din urmă ale Românilor din această comună cu Aromânii din Livădz a avut ca urmare o puternică înrăurire în viața de familie.

Ca hrană, Meglenoromânii pot trece oamenii cei mai sobri. Baza nutrimntului este pâinea făcută de seară sau mălaiu. Printre mâncări, laptele cu derivatele lui: brânză, urdă, iaurt, etc., ocupă locul de frunte. În afară de acestea, Meglenoromânii mănâncă multe legume. Fiecare casă își are câte o grădiniță frumos cultivată cu tot felul de legume: ceapă, usturoiu, spanac, varză, fasole etc. Carnea se obișnuiește mai rar și mai ales în zilele de sărbătoare. Dar și în privința aceasta întrebuințarea cărnii depinde după comună: în satele mai mari se taie vite și peste săptămână; în cele mai mici abia sâmbătă seara sau în ajunul unei sărbători mai mari. Dintre cărnuri se consumă mai mult carnea de oaie, de capră și, în timpul iernii, de porc. Dealtfel, mai toate casele hrănesc porci pentru trebuințele casei și pentru vânzare. Pe lângă porci, mai fiecare casă ține și câte o vacă două pentru lapte. Acestea, de cele mai multe ori, poartă numele zilei în care au fost fătate: *dumi* și *neșcă* (derivat din *duminească*) se chiamă vaca sau boul fătat duminică; *marta*, *martină* și *tină*, vaca fătată marția, aceasta se mai chiamă și *marțoșcă*; *mertși* și *n'ertși* (miercuri); *joică* (joi); *venu* și *vidza*, vaca fătată vinerea ¹⁾.

În afară de mâncări, Meglenoromânii ca și Aromânii, obișnuiesc să prepare și plăcinte. Dintre acestea cea mai obișnuită este *ticuș*, un fel de plăcintă preparată dintr'o singură foaie mai groasă umplută pe deasupra cu lapte și ouă. Este aceeași cu *lăptuca* de la Aromâni. *Codru* este, în genere, plăcinta umplută cu legume (dovleac, urzici, spanac, varză etc.), având la mijloc o gaură pe unde se poate vărsa apa, în timpul când se coace, spre a fierbe legumele. Dintre acest fel de plăcinte se obișnuiesc foarte mult *ticșinca*, plăcintă cu dovleac și *urșinic*, plăcintă cu urzici.

În ce privește băutura, apa, care se întrebuințează așa de puțin la spălatul trupului, ocupă locul de frunte la masă. Nici nu cred să existe vreun colț pe pământ în care băuturile spirtoase să nu aibă nici cea mai mică căutare, ca în comunele românești din Meglen. Deși în cele mai multe comune se cultivă vița de vie, din care se scoate un vin roșu subțire și foarte bun vin de masă, iar din tescuină se prepară și un fel de rachiu ușor, cu toate acestea, atât vinul cât și rachiul se

¹⁾ Aceste numiri se întâlnesc și la Dacoromâni (Damé, *Terminologia Română* p. 29; Iosef Pópovici, *Die Dialekte der Munteni u. Pádureni in Hunyader Komitat*, Halle a. d. S. p. 93.

prepară numai spre vânzare. Lumea bea numai apă, așa după cum se obișnuște, în cea mai mare parte, și la Aromâni.

Portul Meglenoromânilor se deosebește de acela al Aromânilor și se aseamănă mai mult cu portul Bulgarilor din Caragiova, fără însă să fie acelaș.

La bărbați portul constă dintr'o cămașă lungă care ajunge până la genunchi. În timpul iernii se poartă sub cămașă și o flanelă groasă de lână lucrată acasă. Peste cămașă se poartă un fel de jiletcă sau pieptar, fără mâneci și desfăcută bine în partea de dinainte, în forma unei *fermeneă*, brodată pe la margini cu găitan, alb, negru sau roșu. La mijloc se încing cu un brâu de lână de culoare închisă. Peste pieptar se poartă, când este mai răcoare, și o sarică neagră numită *sucardi*; alții mai bătrâni poartă și un fel de dulamă mai lungă, tot de lână, numită *cupăran*. La picioare, în timpul verii, cei mai mulți poartă numai izmene, făcute din aceeaș pânză ca și cămașa. Copiii încep să poarte izmene abia de la vârsta de 5 ani. Prima pereche de izmene o primește copilul de la moașa. Aceasta, după ce i le coase, merge sub un gutuiu, într'o anumită zi din săptămână (lunia sau joia) și-i trece brăcinarul prin îndoitura de sus a izmenelor, după aceea i le aduce acasă. Alții poartă peste izmene și un fel de nădrați numiți *brivinec* (binivrec, birnivec, bruvinec, bărnăvrec) răspândiți în tot Balcanul și cunoscuți și sub numele de *betșfi*. Când acestea din urmă sunt împletite din lână, nu din *șaic*, atunci poartă numele de *dzivri*. De la genunchi în jos se poartă cioareci, iar pe picior ciorapi de casă și ghete sau opinci. Descult nu umblă nimeni nici în timpul verii.

Pe cămașă nu se vede nici un fel de broderie pe la mâneci sau în partea de jos, nici măcar când lumea este îmbrăcată în haine de sărbătoare. În cazul acesta, bărbații poartă cel mult un *džibădan* peste cămașă, așa cum am văzut că poartă și Românii din Nânta.

La femei îmbrăcămintea este ceva mai împodobită.

În zile de sărbătoare fetele poartă pe cap un fel de disc mic, potrivit după mărimea capului, care este de cele mai multe ori de argint sau de metal amestecat, numit *tas* sau *tipiloc* și susținut de un *burghic* sau *ac*. La marginea de dinaintea tipilocului se înșiră unul sau două rânduri de bani de argint, așezați bine unul lângă altul, așa încât marginea de jos să ajungă până la frunte. Dedesubtul tepilocului, părul de dinainte se lasă în şuvițe numite *pirușani*, dintr'o parte și alta a frunții, cadrând frumos cu ochii și sprâncenele, apoi se trece după urechi. La spate părul se lasă împletit în cosițe dintre care, împletitura cea mai deasă este în *măsor*; la cele mai tinere părul cade și neîmpletit. Cele mai multe poartă și flori pe cap, pe lângă urechi, iar de urechi atârnă, la unele, *minghiș* «cercei» de *răzint* «argint», legați unul de altul, pe după cap, cu o ață de fir sau de argint numită *minghișarnic*. Cu acestea se completează, la fete, întreaga coafură a capului.

Femeile, și în special cele mai bătrâne, în locul discului, poartă pe cap o bucată de postav, de cele mai multe ori brodată sau chiar înși-

rată cu bani de argint, care se chiamă *chiluvet*. Peste chiluvet se purtă odată un fel de perucă numită *trapnă*. Atât chiluvetul cât și trapnaua se poartă și de către Bulgarii din Meglen, de unde au pătruns la Meglenoromâni. După cele ce mi s'au spus, azi cuvântul trapnă se mai întrebuintează în zicătoarea: «cari poartă trapnă la mul'ari, curon si'mpartă di fraț» din care reiese că *trapnă* a fost odată una dintre podoabele de cap cele mai alese. Acele dintre femei cari nu poartă chiluvet, se învelesc pe cap cu basmale colorate numite *șămii*. Bătrânele își înfășoară capul într'o broboadă sau ștergar numit *bul'că*.

Pe trup se poartă cămașă. Mânecele precum și marginile de jos ale cămeșii sunt brodate cu fir de lână colorată în galben sau în roșu. Aceste broderii sunt aproape la fel cu acelea care se observă la portul femeiesc al Bulgăroaicelor din Nordul Macedoniei. Ele sunt așa de dese și strânse una lângă alta încât, mai deloc nu se vede pânza. De aceea întreaga lucrătură, atât de pe mâneci cât și de pe marginea cămeșii, pare mai mult o bandă multicoloră cu desene bine distincte aplicate pe cămașă. Desenurile de pe cămașă poartă mai multe numiri, după imaginea ce reprezintă: *tșarcu-cu-runc* este după lămuririle ce mi-a dat o slujnică ce am avut din Liumnița (Sulta), o rotiță cu mai multe rânduri de cusături rari; rotița cu un rând se chiamă *tșarcu cu un urdini*, cu două *cu doi urdin* etc.; *trăcol* «cerculeț», *budimeancă* în felul floarei cunoscută cu acelaș nume; *tșopcă* cusătură în zig-zag; *bobcă* punctulețe mici și mai mari; *tșireășchi* desemn în forma cereșii cu cusătură roșie; *steali* figuri în forma stelei; *șiștac* cerculeț de mărimea banului turcesc de zece parale. Sunt unele broderii care poartă numele acelora care le-au făcut pentru întâia dată, sau după comunele de unde au fost împrumutate: *Sultă'ă* (Sulta), *Menal'ă* (Mena), *Mușăl'ă* (Mușa), *Nanăl'ă* (Nana), etc.

Peste cămașă se poartă un pieptar făcut din postav negru, deschis pe dinainte și strâns numai într'un loc pe sub sine, cu un fel de agrafă de forma unei scoici rotunde, numită *coptși-cu-chiustecur*. La fetele îmbrăcate în haine de sărbătoare tot pieptul le este acoperit cu salbe de bani de argint și mai ales cu mai multe șire de mărgelale albe și de toate colorile, între care *chiusteca*, un fel de medalion de formă pătrată nu lipsește. Aceste șire ajung la unele până aproape de paftalele (două sau de obicei trei la număr) care le acopere, pe dinainte, brăul de lână cu care sunt încinse la mijloc. Paftalele se chiamă *plotș* și fiecare cântărește până la jumătate de chilogram. Sunt unele paftale și mai mici care se chiamă *tucqi*. Dedesubtul paftalelor atărnă *prigatșu*, un fel de șorț scurt până aproape de genunchi, și tare ca scoarța, din cauza broderiilor care îl acopere peste tot.

Pe picioare se poartă, iarna ca și vara, ciorapi de lână groasă, chendisiiți cu tot felul de figuri, între cari acele cu *crivul'ți*, un fel de cusătură în linie îndoită, cu *uocl' u-pul' cal'ă* «ochiul puichii»; cu *chișur* «cu colțuri», cu *priscurnicu* în felul prescurii, cu *broaști* «broaște» etc.,

sunt cele mai căutate. Peste ciorapi se poartă ghețe numai în zile de sărbătoare; în zile de lucru, vara, se umblă desculț.

Femeile poartă peste cămașă un *antiriu* dintr'un fel de pânză vărgată, de coloare închisă. Peste antiriu poartă un *zăbun* din șaiac gros, negru. În afară de acestea, se mai îmbracă și cu o haină mai lungă ajungând până la glezne, numită *săghișă* și una alta *ronză*. Izmelele sunt necunoscute la fete ca și la femei. În timpul iernii cojocul este nelipsit.

Se înțelege că, întocmai ca și la locuință, portul descris mai sus, este acela pe care îl cunosc toți Meglenoromânii și, în mare parte, îl și poartă. Că în afară de acest port mai sunt bărbați care umblă în mintean și nădragi mai largi, iar pe deasupra mai poartă și un surtuc lung până la genunchi în formă de pardesiu, și dintre femei care se poartă numai în rochie, cu tot felul de năframe albe și colorate legate la cap, aceasta se poate înțelege ușor, dacă ținem seama de faptul că mai de mult moda a început să pătrundă și în Meglen. În privința aceasta Români din Țârnareca, atât femeile, care poartă numai rochii, cât și bărbații, după port, nici nu se cunosc că sunt Meglenoromâni.

* * *

Ca înfățișare, Meglenoromânii arată oameni bine făcuți, de statură mijlocie și cu culoarea feții mai mult blond-închisă decât brună. Numai privirea le este puțin stinsă și, prin aceasta ca și prin celelalte particularități ce am văzut la descrierea Nânteanului, se deosebesc de Aromâni, cari par mult mai vioi și cu mișcări mai libere. În schimb, toți sunt oameni mult mai inteligenți decât se arată după înfățișare. Aceasta am putut-o constata și la școala comercială, unde anual aveam un număr de 15—20 de elevi megleniți. Aproape toți erau printre cei mai buni din clasă.

În ce privește sănătatea, mai toți arată bine, deși muncesc prea mult și întreținerea lor nu este dintre cele mai bune. La aceasta contribuie, de sigur, și clima excelentă dintr'o regiune, cum este partea muntoasă ocupată de Români, plină de o vegetațiune exuberantă și străbătută de atâtea ape cari țâșnesc din toate colțurile.

Dintre boli, *frigurile* sunt cele mai răspândite. Dealtfel, lumea se îngrijește prea puțin pentru vindecarea lor. Medicii lipsesc; în schimb babele îi înlocuiesc cum se pricep mai bine. Dacă îl mușcă pe cineva un șarpe, baba îi pune o broască vie pe rană, ținând-o până când îi dispare umflătura. Dacă se vindecă, bine; de nu, *șai-i fu năvântșătura* (așa îi fu ursita). Tot așa când cineva este mușcat de câine. Baba îi spală mai întâiu rana cu rachiu, după aceea îi presară pe deasupra un strat de piper roșu, până când rana nu se mai vede, și gata. Mai greu merge cu turbarea. Leacul turbării constă din lucruri sfinte. Dacă nici acestea nu-i ajută, atunci *șai-i fu pisăit si moară* (i-a fost scris să moară). Pentru turbare se ia, «lemn țisistit» (lemn sfințit), adică lemn

din crucea pe care a fost răstignit Christos (bulgărește: *česno-dărvo*) se face o prescură în care s'a pus din acest lemn sfânt și se duce la biserică. Bolnavul se vindecă numai decăt, afară numai dacă omul a fost prea păcătos și *Domnu nu va si jută* (Dumnezeu nu vrea să ajute), sau a fost prea bun și *Domnu la vicăști* (Dumnezeu îl chiamă în cer).

Mari ravagii face *deochiul*. Dacă, peste zi, a dormit vreun băiat sau vreo fată afară, în curte, și s'a deșteptat cu dureri de cap sau cu călduri, de sigur că au fost deochiați. Copiii mai mici cari nu știu să spună ce-i doare, chiar atunci când suferă de friguri, de galbenare, de diaree sau de orice altă boală bine cunoscută, sunt victima deochiului. De aceea pruncii, până când încep să umble, nu prea se scot afară, ca să fie văzuți de ori și cine, pentru că imediat sunt deochiați. Dacă însă, din întâmplare, dă cineva de un prunc, îl scuipe ușor, numaidecăt, ca să nu fie deochiat. Pruncul poate fi deochiat și în somn. Când se deșteaptă noaptea în țipete, sau nu doarme toată noaptea plângând, din cauză că este strâns ca un maiu în o mulțime de scutece de lână și bietul prunc nu mai poate de căldură, el suferă tot de deochiu. De aceea, la culcare, mama are grija ca să-l scuipe pe obraz, spre a nu fi deochiat. Leacul deochiului sunt descântecetele. Din acestea Meglenoromânii cunosc multe.

În familie domnește încă felul de viață patriarhală. Părintele este mai mare peste toți. Respectul față de părinți este cum nici nu se poate închipui mai mare. De obicei, băieții după ce se însoară, nu se despart de părinți ci stau laolaltă, cât timp trăesc bătrânii, chiar atunci când frații ar fi numeroși. Între băieți și fete, cei dintâi sunt mai menajați. Nevestele tinere trebuie să asculte de bărbați, dar mai cu deosebire de socru și soacră. Dimineața când se deșteaptă bătrânul, este destul să facă puțin sgomot, sau, în cazul cel mai imperativ, să tușească, și nora mai mică sare numai decăt din așternut, ca să vadă de ce are trebuință socrul: să-i ajute la spălat, la îmbrăcat sau la orice altă trebuință.

Raporturile între rude sunt strânse printr'o iubire reciprocă și mai ales prin respectul ce se arată celor mai în vârstă. Vizitele între rude și prieteni se fac duminecile, după biserică, și în zilele de sărbătoare. În drum lumea se salută cu *bună ziua*, *bună seara*, la care se răspunde, de obicei *bun la Domnu*, adică «bine să găsești de la Dumnezeu». Când ajunge cineva în casa cuiva, salută cu *iriț ghij* (fiți vii, adică sănătoși) sau, și mai obișnuit, *bini vi flom* (bine v'am găsit), la care i se răspunde *bini viniț* (bine ați venit) sau *să da Domnu* (să dea Dumnezeu). După ce oaspetele, sau, dacă sunt mai mulți, oaspeții se așează, oamenii din casă care îi așteaptă, îi întâmpină din nou cu *bini viniț*. După aceasta fiecare din membrii familiei casei întreabă, pe rând, pe oaspeți, de sănătatea fiecăruia dintre cei de față, precum și de sănătatea celor de acasă. Oaspeții răspund mulțumind la fiecare întrebare, și pentru toți câți întreabă. La plecare, se despart cu *bună privideari* (revedere bună),

rămâneț cu sănătati sau *cu Domnu* (rămâneți cu sănătate sau cu Dumnezeu).

În cazul când raporturile între membrii familiei, între rude sau prieteni se răcesc și se ajunge chiar la ceartă, Meglenoromânii știu să înjure și să blesteme ca mai toate popoarele balcanice, afară de Greci și de Sârbi cari rămân neîntrecoți. Ca și la Aromâni, la înjurături, sfinții și lucrurile sfinte rămân neatînse. În schimb, se întrebuițează toate expresiunile posibile pentru blesteme. Mama spune copilului: *lūtnicu sub tini* (să-ți rupi gâtul), sau *fronzi-ț lūtnicu* (să-ți frângi gâtul), sau *fronzi-ț gușa di ua* (să-ți frângi gâtul de aici), adică pleacă de aici, pentru cea mai mică supărare. Când vina este ceva mai mare, atunci urmează altă serie de blesteme: *dalacu s-ti bată* (să te bată dalacul), *tsuma s-ti bată* (bătute-ăr ciuma), *strel'a s-ti cură* sau *ustrălu* sau *ustrălu s-ti bată* (trăznetul să te curețe, să te lovească), *di Domnu si aflī* (să te bată Dumnezeu), *focu s-ti ardă, da ni-ti ardiri* (focul să te ardă, arde-mi-te-ar); *tșănușă s-ti faț* (să te faci cenușă) ș. a. La străini: *moartea s-ti bată* (să dea moartea în tine), *stiva si nu ți si știă* (nimeni să nu știe de urma ta), *si nu zănvărteș fămeal'ă* (să nu apuci să ai copii în casă), *di fămeală s-nu ti zăbucur* (să nu apuci să te bucuri de copii), *un ai și s-nu l-ai* (un singur copil ai și să nu-l mai ai). Toate expresiunile cu *dalacu*, *ustrălu* și *stiva* se găsesc și la Bulgari.

În ce privește sentimentul religios, Meglenoromânii sunt mult mai aplecați spre lucrurile sfinte decât Aromânii munteni. De aici se explică, în parte, de ce în Meglen avem mai mulți preoți care câteodată trec și în bisericile aromânești. Deasemenea cântăreții cei mai buni se găsesc tot în Meglen. Se înțelege însă că toată religiozitatea lor constă în a se duce duminicile și sărbătorile la biserică și în a țineă cu sfințenie posturile de peste an. De altfel, nici nu se găsește cineva care să-i învețe mai mult. Cultura bisericească a preoților constă în cunoștința cântărilor de trebuință la slujba din biserică și la rugăciunile ce trebuie să le rostească la naștere, cununie și moarte. Toate acestea preoții bătrâni le-au învățat la Sfântul Munte; cei mai tineri sunt hirotonisiți din simpli cântăreți.

În condițiunile acestea, se înțelege că poporul înoată în cea mai cumplită ignoranță. Din cauza aceasta, cele mai neînsemnate întâmplări din viață își găsesc explicația în domeniul fantaziei; iar superstiția este cheia care desleagă toate tainele naturii. Dacă ți se pierde o vită și nu o poți găsi, caută o potcoavă și pune-o în foc pentruca vita să nu fie mâncată de lupi. Dacă ieși cu copilul la plimbare și nu vrei ca să ți se îmbolnăvească de deochiu, pune-i un ciorap pe dos; dacă este mai măricel și poartă izmene, pune-i izmenele pe dos, căci atunci poți fi sigur că n'are să i se întâmple nimic. Nu trebuie să ieși în timpul nopții cu copilul în brațe afară. Dacă ieși, bagă de seamă pentru ca copilul «si nu si cată la umbră ân zid», adică să nu se uite în zidul din față la lumina lunii, pentrucă vede «umbră» care poate să-i aducă moartea. Frica de umbră este răspândită peste tot în Macedonia la

Aromâni, Greci, Bulgari, Sârbi, Albanezi ¹⁾. Când vântul suflă așa de tare încât ridică și strașinile de pe case, e semn că moare cineva. Nu-i bine să scoți plugul la arat în toate zilele de lucru din săptămână. Marțea nu este bine, pentru că este zi fără noroc; miercurea și vinerea nu sunt zile bune; nu rămân decât luna, joia și sâmbăta, singurele zile când poți munci fără frică, și, mai ales, când poți porni pe drum, în călătorie, fără să ți se întâmple vreo nenorocire.

În miezul nopții, dacă auzi ceva sunând prin casă și în curte, și, sculându-te să vezi cine este, nu dai de nimeni, atunci să fii sigur că este *vampiru*. Credința în vampir este răspândită în toată Peninsula Balcanică. La Meglenoromâni vampirii nu se arată numai noaptea, dar chiar și ziua. Sunt mulți care l-au văzut în forma unui cotoiu, cu ochii aprinși ca de foc, coborîndu-se prin coș în ogiacul casei și când au țipat la lume, ca să le vină într'ajutor, el a și fugit. Alții l-au văzut ca un lup sau ca un câine. Cei mai mulți, însă, l-au văzut, noaptea, sburând ca liliacul. Sunt vampiri cari provoacă mare mortalitate printre săteni. Domnul Popatanasi T. din Huma îmi spune că, în timpurile mai vechi, mulți se mutau dintr'un sat într'altul, din cauza vampirului. Mulți vampiri spintecau oameni și le duceau mațele în pădure; alții veniau noaptea îi ridicau din pat și plecau cu ei prin munți.

Se crede că vampirul iese noaptea din mormântul unui om păcătos. În foarte multe cazuri se întâmplă ca monstrul să nu fi fost păcătos, ci numai din cauza că, atunci când l'au condus oamenii la groapă, întâmplarea a făcut ca să treacă pe deasupra lui vreo viețuitoare. În cazul acesta sfânt să fie și tot se preface în vampir. De aceea acei care conduc la groapă pe câte un mort care, timpul cât a trăit, a făcut multe păcate, se uită cu ochii în toate părțile, ca să nu treacă ceva pe deasupra lui, căci atunci, peste noapte îi și vizitează vampiru pe cei mai superstițioși, sunându-le pe la ușe, aruncând vreo piatră prin ogeac în vatră, sau chiar trăgând de colțul plapomei sau al țolului cu care se învelesc.

* * *

Toate obiceiurile sunt legate de sărbătorile mari de peste an. La sărbătorile Crăciunului rolul principal îl joacă *bođnicu*. În ziua de 24 Decembrie fiecare casă se îngrijește, ca să-și aducă din pădure câte o buturugă, ceva mai mare, pentru că trebuie să ardă, în vatră, din seara de ajun a Crăciunului până la Bobotează. Această buturugă se cheamă *bođnic*. În acelaș timp, femeile prepară masa de post pentru cină și o turtă în care se pune un ban de argint. Cum a început să se însereze, masa se pune gata. Atunci bărbatul ia *bođnicu* în brațe, femeia *sinija* (masa, turc. *sinî*, bg., sârb *sinija*), care de cele mai multe ori este o tîpsie de aramă, cu turta, mâncările și mai multe feluri de fructe puse pe ea, și, împreună cu copiii din casă, ies în *aric* (curte), ca să

¹⁾ C. Jireček, *Geschichte der Serben* p. 163; Hahn, *Alb. Stud.* I 162.

înconjoare *strejuru*. După ce l-au înconjurat de două trei ori, părintele sau bătrânul casei zice câteva cuvinte prin care se invoacă binecuvântarea lui Dumnezeu pentru sănătatea celor din casă și recolta de afară, chemând, în același timp, și pe Dumnezeu la cină: «Doamni vin si ținom». Imediat după aceasta intră în casă, pun mai întâiu *bođnicu* în vatră, ca să ardă câte puțin, observând ca cenușa să nu se răspândească, pentrucă ea este bună de pus la rădăcina pomilor roditori, ca să dea plod din belșug, apoi pun masa jos și se așează ca să mănânce. Înainte de a începe, mama împarte turta în atâtea porțiuni, câți inși sunt în casă, neuitând, în același timp, să facă parte și pentru acei cari lipsesc din casă. Copiii, cum pun mâna pe turtă, imediat o frâng în bucățele, ca să caute banul de argint. Acela care l-a găsit, este om norocos. Apoi, tot mama mai dă la fiecare câte un cățel de usturoiu pe care îl mănâncă la moment, pentru ca să fie sănătoși în cursul anului. După aceasta se pun și cineză. După cină, tot ceace a rămas din turtă se dă la vite, căci le apără de boale. De boale pot fi vindecați și copiii, dacă mănâncă dintr'o smochină pe care mama, în această seară, izbutește să o pună sub masă, fără a fi văzută de cineva. *Bođnicu* are așa de mare însemnătate la Meglenoromâni încât în multe părți (Birislav), ajunul Crăciunului se numește *bođnic*.

Obiceiul acesta lipsește la cei mai mulți Aromâni și el nu se regăsește decât numai la Bulgari, de unde, probabil, l'au împrumutat Meglenoromânii. În regiunea din Küstendil, Bulgarii obișnuiesc să facă în seara ajunului de Crăciun foc mare în vatră, în care pun o buturugă mare numită *prekladnik*. Cum au adus buturuga acasă, cel mai în vârstă, o duce la vatră spunând mai întâiu câteva cuvinte, prin care se invoacă binecuvântarea lui Dumnezeu. În această seară se pune pe masă o turtă mare pe care Bulgarii din Küstendil o numesc *băđnik*. Turta pe care Bulgarii din toată Bulgaria, Tracia și Macedonia o fac în această seară, poartă diferite numiri: *vetšernik*, *oralnik* (turtă pentru plugari), *of-tšarnik* (pentru păstori), *pogatša*, etc. În aceste turte se pune un ban de argint (ca la Meglenoromâni), ca să aducă bogăție în casă, iar pe deasupra un spic de grâu, pentru recoltă bogată, o mică așchie din plugul de arat, pentru vreme bună la arat, etc. Înainte de a se așeză la masă, cel mai bătrân din casă ridică masa cu toate mâncările și cu turta pusă pe ea, o pune pe cap, după aceea încunjură casa de trei ori; tot așa face împrejurul staulului de vite și împrejurul stupului. La urmă de tot, îngenunchind cu masa pe cap, zice cu glas tare: «vino Doamne să cinăm», după care apoi toți se așează la masă. De sigur că acest obicei cu turta variază după regiuni. Unii nu fac înconjurul casei, ci numai trei mătăni, chemând pe fecioara Maria la masă. Lucru caracteristic este, că aproape mai la toți Bulgarii, în această seară, nu lipsește usturoiul de la masă. Înainte de a începe să mănânce, fiecare ia mai mulți căței de usturoiu, îi freacă bine în palmă, ca să nu fie atinși de nici un rău, după aceea mănâncă fiecare din usturoiu cât poate mai mult, ca să fie sănătoși în cursul anului.

La Bulgarii din Macedonia, cum sunt aceia din satele din împrejurul oraşelor Ohrida, Bitolia, Perlepe, în Murihova, după aceea la Bulgarii din Tracia, există *bădnicu*, însă la aceştia ca şi la Meglenoromâni prin *bădnic* se înţelege numai buturuga ce se pune în acea seară în vatră, care nu trebuie să se stingă toată noaptea de ajun, nu turta, cum am văzut mai sus. În schimb, la aceştia lipseşte turta cu toate obiceiurile ce se leagă de ea. Meglenoromânii au şi una şi alta, ceea ce probează că le-au împrumutat dintr'o regiune unde există şi una şi alta şi care nu poate fi decât Bulgaria, propriu zis, unde *prekladnik-ul*, în cele mai multe părţi, înlocuieşte *bădnik-ul*. (Pentru obiceiurile bulgăreşti cf. Prof. Dr. M. Arnaudoff, *Die Bulgarischen Festbräuche* în «Bulgarische Bibliothek» redactată de G. Weigand. Lipsca 1917, capitolul «Weihnachten (Koleda)» p. 3, 5, 12, 14—15).

Tot în cursul sărbătorilor de Crăciun se țin, din prima zi de Crăciun până la Bobotează, un fel de jocuri cari se aseamănă foarte mult cu acelea ale Bulgarilor din regiunea Ienige-Vardar. Se adună mai mulți tineri îmbrăcați în haine de sărbătoare și, după ce fiecare se înarmează cu câte o sabie de lemn, pleacă întovărășiți de un *caraghos*, umblând din casă în casă spre a strânge daruri în bani sau în natură în folosul bisericii sau școalei. Pe la casele unde se duc, ei joacă fiecare în parte împrejurul săbii de lemn. Acești jucători se numesc *Rusal'ă*. Ei se aseamănă foarte mult cu aceiași jucători bulgari din Ienige-Vardar, cunoscuți sub numele de *eškari*, derivat din *eška*, numele sărbătorii. (Vezi despre aceasta mai pe larg Arnaudoff, o. c. p. 29—30).

De sărbătorile Paștelui nu se leagă nici un obicei mai de seamă. Ziua Sfântului Gheorghe *Săm-Džorz* care este așa de aproape de Paști, le-a strâns pe toate. Dacă moare cineva în prima zi de Paști, sufletul lui se duce drept în paradis, pentru că în această zi arhanghelul Mihail și Sf. Petru nu mai stau ca să păzească la poarta raiului; cine se naște în ziua de *Săm-Džorz* rămâne fericit pentru toată viața lui. În această zi toată lumea se cântărește de un pom înverzit, ținând un ou roșu din ziua de Paști în buzunar. Tot în această zi fetele și flăcăii se leagăna cântându-se fiecăruia, pe bulgărește, un cântec cu aluzie la fată, dacă se leagăna băiatul, și la băiat dacă se leagăna fata pe care ar vroi să o ia în căsătorie. Obiceiul acesta este răspândit peste tot Balcanul.

În afară de acestea, obiceiurile cele mai interesante sunt acelea cari sunt legate de *nuntă*. Așa cum mi s'au povestit despre ele de către soția d-lui Gona Meghia, au ceva specific din partea locului, deaceia le reproduc în întregime.

* * *

În Meglenia tinerii se însoară, de obicei, între 15—18 ani. Cine depășește această vârstă, poate rămâne și neînsoțit, căci fetele nu-i mai zic *cupilaș* cum se numesc, de obicei, băieții de la 15 ani în sus,

ci «bichiar» sau, și mai rău, «moș». Prin urmare, tânărul meglenit trebuie să se îngrijească de timpuriu de însurătoare, dacă vrea să nu rămână fără nevestă. Cu toate acestea, acum în urmă, tinerii plecați în America au introdus obiceiul de a se însura la o vârstă mai înaintată. Aceștia vin cu parale multe și fetele sărace își mai calcă pe inimă și primesc să se mărite și cu *cupilași* ceva mai în vârstă.

În ce privește vârsta fetelor, pe câți am întrebat, mi-au spus că, dacă ele nu se mărită până la 20 de ani, rămân nemăritate. De obicei se cere ca atât băiatul cât și fata să fie de aceeași vârstă; totuși, în unele cazuri și foarte rar fata poate fi ceva mai mare decât băiatul.

La Megleniți fetele nu dau nici o zestre. Din contră, băiatul trebuie să dea tatălui fetei o sumă oarecare, ce variază între 3—10 lire (69—230 lei), după cum acesta e mai bogat sau mai sărac. Părinții bogați, de obicei nu cer parale; cei săraci însă pun la logodnă ca primă condițiune banii ce trebuie să dea tânărul și darurile ce trebuie să aducă la frații și surorile miresei. Este un obicei vechiu ce-l au și Bulgarii din Macedonia. Și aceștia cumpără fetele, însă mult mai scump decât Megleniții. Banii se dau la logodnă; în orice caz ei trebuie să fie dați înainte de nuntă, căci altminterlea se poate întâmpla ca să nu se facă nunta.

Când unui băiat i-a plăcut o fată, atunci părinții băiatului trimet, în ascuns, la părinții fetei un *strojnic* (pețitor) ca să întrebe dacă consimt să dea fata după băiatul ce o cere. Stroinicul pornește de obicei luna și miercurea. Dacă părinții fetei nu cunosc pe băiat de aproape, nu se hotărăsc imediat să-i dea un răspuns definitiv. Lasă să treacă câteva zile interesându-se în dreapta și în stânga despre conduita și starea băiatului. Aceasta se întâmplă mai rar și de sigur în satele mai mari. De obicei părinții se decid chiar în prima întâlnire cu pețitorul, iar acesta, care este cunoscut și se știe cu ce scop se duce într-o casă unde se află fete de măritat, nu stă să lungască prea mult vorba, ci începe imediat adresându-se către părinți cu cuvintele următoare: «singo, (fiule) si-n' da-ı feata». Dacă părinții se învoesc și găsesc că este bine, chiamă fata înaintea pețitorului și o întreabă dacă primește sau nu. În cazul când și ea primește, atunci «sărută moņa la strojnic» și învoeala aproape s'a făcut.

Când se întâmplă ca părinții fetei să fie mai săraci, atunci se începe discuția asupra sumei de bani ce tânărul trebuie să dea părinților fetei și asupra darurilor ce trebuie să aducă fraților și surorilor fetei care, de obicei, constau din cizme și ghete. Dacă s'au învoit și asupra acestui punct, logodna, în principiu, este făcută și «mines bileagurli» sau «dau bileagurli» adică ei schimbă inelele, deși la Megleniți abia la cununie se «mines nineali». Tot ce se face, se reduce la un simplu schimb de daruri: pețitorul dă fetei din partea băiatului o *furlină* (monedă de aur) sau dacă este sărac, numai un *șștac*, (cinci bani) iar fata dă tânărului o pereche de *beati* (un fel de bete pentru prins ciorapii) și o *chitcă* (bucchet de flori).

După toate acestea se hotărăște logodna. Ea se face, de obicei, după o lună sau cel mai târziu după trei luni, de la schimbarea bileagurilor; sunt cazuri în cari logodna se face chiar în ziua de schimbarea bileagurilor.

Logodna se face fără preot în casa miresei și de obicei seara. După ce toate rudele și prietenii mirelui s'au strâns în casa lui, ei iau un bardac de rachiu și o oală de vin și pornesc cu toții să se ducă acasă la mireasă. Mirele rămâne acasă și petrece cu câțiva prieteni. Dacă fata este din alt cătun, atunci pleacă cu toții călări, împușcând pe drum până ce ajung la fată. Acolo sunt întâmpinați tot cu împușcături venite din partea rudelor miresei.

În timpurile vechi eră obiceiul să se facă câte o *pugatsă* din partea mirelui și a miresei, care se ungea cu miere, ca să fie dulce și peste ea se puneă un ban și mai multe rămurele de măr. Astăzi, după câte mi s'a spus, nu se mai face așa ceva. Pugacia mirelui este purtată la casa miresei de către o fată de 15 sau 17 ani.

Dacă rudele și prietenii mirelui sunt oprți la masă, ceace se întâmplă foarte rar, atunci înainte ca să înceapă să mănânce, ei cer să li se aducă pugacile, pe care tatăl mirelui și acela al miresei le rup, apucând unul dintr'o parte și altul din cealaltă parte. În momentul acesta toți ceilalți ies afară și trag cu pistoalele până ce aud împușcături venind din partea mirelui și a prietenilor săi care se găesc în tovărășia lui. Acesta este semnalul ce se dă sătenilor că s'a săvârșit logodna.

După ce se termină obiceiul acesta, tatăl mirelui scoate o băsmă-luță roșie în care se găsește *anșărătura* (o salbă făcută dintr'un fir de mătase pe care sunt înșirați mai mulți bani, de obicei vechi: *țântic*, *cară-groșă*, (piastru) *furlinchi*, *duglă* (bulg. *dubla*, arom. *dublone*, *dăblone*), *mumudii* (arom. mahmudie) etc., și le dă tatălui fetei. Acesta, după ce le arată la toți cei de față, chiamă pe fată și i-o dă zicându-i «si-u porț cu sănătati». Ea mai întâiu îi sărută mâna și apoi o ia și se duce să aducă darurile pregătite pentru rudele și prietenii mirelui care se alcătuesc din «beati cu tuț, șa cum poartă cupilașil'» și ciorapi. Mirelui, care din momentul acesta se numește *rămasnic*, îi dăruiește un brâu, o pereche de beati și ciorapi umpluți cu *tșudi*, tot felul de zaharicale. Anșărătura mirelui și darurile miresei din seara de logodnă sunt semnele care statorniceș logodna.

La Aromânii «fârșeroți» există unele obiceiuri de logodnă care se aseamănă mult cu ale Megleniților. Și la ei se aduce din partea părinților logodnicului o batistă roșie de mătasă, în care sunt legate într'un colț, câteva monete de aur. Tatăl feciorului, sau dacă nu este în viață, mama lui, scoate din buzunar sau din sân batista cu bani și o dă celui mai bătrân dintre asistenți. Acesta o ia și o pune în farfuria cu poame, o amestecă printre ele și zice: «si 'nchirdăsească» (să fie cu noroc); apoi ia iarăș semnul din farfurie, îl atinge de barbă de o parte și de alta și zice: «haide s'băneadză, s'aușească» (să trăească să îmbătrânească).

La Aromânii din Epir, cu ocaziunea logodnei se trimite din partea părinților mirelui un colac încărcat de cercei, brățare și câteva bucați de monete de aur. Colacul îl duce pe cap o fată tânără însoțită de alaiu, în cântecele de nuntă obișnuite. Colacul rămâne la mireasă în schimbul altui colac, ce-l trimet părinții miresii, însoțit de diferite obiecte, parte cumpărate, parte lucrate de mâna logodnicei.

Logodna ține la Megleniți între 1—3 ani; cu toate acestea, sunt cazuri când nunta se face numai după câteva luni de la logodnă. Cu cât fata este mai săracă, cu atât și nunta se face mai târziu. Aceasta pentru motivul că, *rămasnicul*, fiind dator să aducă miresii la fiecare sărbătoare de peste an daruri care completează trusoul ei, ea nu se mărită până când el nu-i aduce tot ce-i trebuie.

Fetele odată logodite, nu se ascund ca la Aromâni de logodnicul lor. Din contră, ele se duc la părinții rămasnicului și ajută la munca câmpului, ori de câte ori aceștia au nevoie de ajutorul ei.

Nunta se face, de obicei, duminică. Pe vremuri nunta începea încă de luni. În această zi se ducea *ghiptu* (grâu) la moară, ca să fie măcinat, iar morarului i se aducea de mâncare, cu un bărdac de rachiu și o oală de vin. Toate acestea se făceau din partea tânărului. Cel care era însărcinat să ducă grâul la moară, înainte ca să iasă din casa mirelui, își făcea semnul crucii, după aceea trăgea odată cu pistolul și apoi pornia. Și Albanezii duc lumea făina la moară.

Astăzi nu se mai face așa. La Liumnița se mai obișnuiește ca lumea o *posestrimă* (fată nemăritată, surată) să «cață lutsolu» (să prindă aluturile). Obiceiul acesta de a frământa aluatul există și la Aromâni, însă nu lumea, ci vineri seara, când se încep pregătirile pentru nuntă și când femeile cântă laolaltă cunoscutul cântec: «Nu va dada s-mi mărită, Ca-n' dzățe că n'-escu n'ică».

Proape mai în toate satele din Meglenia, astăzi nunta se începe miercuri sau joi.

La *Huma* nunta începe *miercuri*. În ziua aceasta se adună la casa mirelui toate rudele și cunoscuții lui, aducând fiecare câte o tepsie de grâu pentru nuntă. Care vrea, mai aduce și câte o sarcină de lemne din pădure, care trebuie să ardă la coacerea pâinii și la frigerea mieilor și prepararea bucatelor de nuntă. Obiceiul acesta din *Huma* se aseamănă întrucâtva cu «adusul lemnelor» din Țară și cu felul cum se face «flambura» la Aromânii fârșeroți. Cu o săptămână înainte, duminică dimineața, se adună fetele invitate în curtea casei mirelui și câțiva flăcăi iau în traistă de lână roșie și o pânză albă pe care sunt cusuți clopoței sau zurgalăi și cu toții se duc în curie (pădure).

Pe drum flăcăii trag din carabine cu cremene și din revolvere; iar fetele cântă obișnuitele cântece de nuntă.

Odată ajunși în pădure, fiecare fată adună câte o sarcină de vreascuri uscate și le scoate în lumină, unde e locul mai șes; iar cel mai voinic dintre flăcăi, taie o rudă de *ghirmură*, lungă ca de doi metri. Pe urmă

fetele își iau pe umeri sarcinile de uscături și întreg cortegiul pleacă spre casa mirelui în detunături de pușcă și în cântece.

Când ajung acasă, descarcă sarcinile și fac din toate o grămadă de lemne, destinate pentru coacerea pâinii, pentru frigerea cărnurilor de nuntă și pentru încălzirea casei, fiindcă la Fârșeroți nunțile se fac toamna, când începe să fie răcoare ¹⁾.

Tot miercuri se răjnește la Meglenoromâni grâul din care se face «bulgur» (turc.). După amiazi, mama mirelui se culcă pe o velință, iar celelalte femei adunate împrejurul ei, o leagănă cântându-i:

Târno li târno
Biserno zârno;
Loza se vie
Ocolo grada, etc., etc.

La *Liumnița* nunta începe *joi*. De pe la prânz se adună la casa mirelui toate rudele și prietenii lui, aducând câte un *plocon*, care constă dintr'un ciur cu grâu și o oală de vin. Cei mai mulți amestecă în grâul adus și castane. Înainte de sosirea acestora, o fată cu un băiat de vârstă mijlocie și amândoi având părinți, se apucă să facă o cunună de cireș pe care, după ce au terminat-o, o pun pe *breag*, un fel de mindir. În timpul acesta câteva femei și fete strânse în casă, fac buchete de flori, iar o nevestă de curând măritată ai cărei părinți sunt în vieață, împletește pe cununa de cireș flori, pe când celelalte femei și fete care fac buchete, cântă cântecul bulgăresc de mai sus:

În momentul când acestea sunt ocupate cu facerea buchetelor, vin și rudele cu ciururile de grâu și, cum intră în casă, le varsă la pământ. Băieții se reped care mai de care mai repede să strângă castanele, iară grâul adunat se încarcă în două «tară» (sarcini) și se duce la moară. La moară pornesc toți din casă: bărbați, femei, copii etc., totuș femeile, nevestele tinere și fetele merg numai până la marginea cătunului și se întorc în cântece la casa mirelui. Cum ajung acasă, câteva fete tinere pregătesc *puçrovu*, așternutul mirelui, în care se culcă mama și surorile lui, dacă are. După ce se culcă, celelalte femei și fete tăbărăsc asupra lor și le «tăltșos» adică le bat, până când li se așează oasele la loc. După ce le-au bătut bine, învârtesc o horă împrejurul lor și joacă timp de un ceas. Apoi se scoală mama și surorile copilașului, pun masa ca să mănânce și după ce au mâncat cu toții bine, pleacă fiecare pe acasă.

În *Huma*, în ziua de *joi*, mama mirelui gătește de cu vreme bucate bune și, înainte de prânz, pleacă de acasă ducând cu ea și mâncarea gătită; apoi se duce la mireasă, ca să o invite pentru duminecă, când se va face cununia. Cum ajung acolo, ea este foarte bine primită de către mama miresei. După ce intră în casă și termină de glumit, iată că vine

¹⁾ D. Cosmulei, *Datine, credințe și superstiții aromânești*, p. 35.

mireasa ca să-i sărute mâna; îi ia din mâni mâncarea adusă de acasă și-i sărută din nou mâna. După aceea se pune masa și se așează toți ca să se ospăteze din mâncarea adusă. La plecare, ea primește din partea miresei pentru mire o pereche de ciorapi, beati (bete) și un chimir, pe care trebuie să le poarte mirele în duminica nunții.

A doua zi, *vineri*, se strâng toți fărtații mirelui acasă la el și de aici se duc în pădure ca să strângă «flori di iadiri» și «coaă di țsireș». După ce pleacă fărtații de acasă, vin fete și neveste tinere, rude de-ale mirelui cu buchete de flori uscate, ca să iasă întru întâmpinarea fărtaților, când se vor întoarce din pădure. După ce aceștia s'au întors, fetele încep să împletească *veanțu* (cununa) miresei, iar nevestele tinere împreună cu celelalte femei cântă.

La *Liumnița*, în această zi, tatăl mirelui împreună cu toată familia merg la părinții miresei, ducând cu ei un colac și o pogace. Seara stau la masă și după ce se așează să mănânce, li se pune mai întâiu colacul și pogacia. Tatăl băiatului scoate din pozunar bani de argint și chiar de aur (furlini), dacă este mai cu stare, și *șărujaști* (împeștritează) pe deasupra pogacia. Din banii aceștia dă tatălui miresei numai o piesă de șase piaștri (*altiloç*); restul și-l pune în pungă. După aceasta s'apucă să mănânce bine, iar după masă, când este să plece, vine mireasa și sărută mâna la toți, începând de la viitorii socri, dăruind pe fiecare cu câte o pereche de ciorapi. Mirelui îi dă o *zaniță* și o pereche de ciorapi lucrați cu doi fuști. Tatăl mirelui, la rândul lui, dă câte un *căpic* la toți din casa miresei, apoi luându-și rămas bun, pleacă cu ai săi acasă.

În ziua următoare, *sâmbătă*, se adună fărtații și rudele în casa mirelui. Aici se junghie un bou și se răjnește *tarană*, o mâncare făcută din cocă, preparată cu ouă și cu lapte, și dumaticată în fărâmaturi ce se usucă și apoi se fierb.

Din boul junghiat, se trimite un picior la mireasă acasă. După aceea se pun la masă, iar după ce au mâncat, fărtații încep să bărbierească pe *cupilaș*. Intotdeauna *copilașul* trebuie să fie bărbierit înainte de cină, în felul acesta: se pune un scaun pe care se așează mirele. Dinaintea lui țin mai multe fete tinere cărora le trăiesc părinți, un prosop în care se strâng perii rași; apoi începe fiecare dintre fărtați să tragă cu briciul pe obrazul mirelui, până când îl bărbieresc peste tot. În tot timpul acesta, la Oșani, se cântă orațiile obișnuite cu acest prilej. Unul dintre fărtați strânge prosopul cu multă băgare de seamă, ca să nu cadă ceva din legătură și-l pune bine la o parte. Obiceiul acesta de a se strânge perii mirelui se ține cu multă strictețe. Se crede că cu ei se pot face *măghii* (farmece); mulți *cupilași* cari și-au rățicit perii din răzătură au fost fermecați. După ce mirele a fost ras, el se scoală și sărută mâna la toți cei de față, fără deosebire de vârstă. Din clipa aceea mirele nu trebuie să stea singur, căci nu este bine; el trebuie să fie însoțit de fărtați.

Spre seară, după apusul soarelui, toți fărtații numiți *călisari* merg cu un *bardac* (urcior) în mână, umplut cu apă și vin, ca să *călisească*

(să invite) pe cătuneni la nuntă. Bărdacul este împodobit cu flori și iederă din comuna miresei și cu o podoabă a miresei numită podmișnic și pudmișnic. Înainte de a porni, *călisarii* trag câte odată cu pistoalele, ca să dea de veste sătenilor că pornesc să invite lumea la nuntă. Cum ajung la cineva, intră în casă, și unul din ei, întinzând bărdacul, spune stăpânului casei: «călisiți-vă, si viniți la nuntă». Stăpânul casei ia bărdacul și, după ce trage o dușcă, toarnă puțină apă într'însul. Obiceiul acesta de a turna apă în vin este foarte vechiu la Megleniți, după cum mi-a spus o bătrână din Huma. Se crede că apa face să crească înalți băieții și fetele ce vor avea tinerii căsătoriți. După aceasta, urează și el fărtaților, spunându-le: «cinstită-vă nunta, si-anchirdăsească» și fărtații pleacă, ducându-se așa la toți cătunenii.

În Liurnița, după ce mirele a fost bărbierit seara, pe la orele șapte, toți fărtații se duc la *mămuș* (naș) cu tobe și cu surle, spre a-i da de veste că a doua zi are să fie nunta. Nu stau la el decât numai o jumătate de oră și se reîntorc din nou la casa mirelui împreună cu mămușul, unde îi așteaptă masa. După aceea ei se așează să mănânce și, în timpul mesiei, tobele și surlele fac un sgomot asurzitor; după cină fetele și băieții încep să joace.

Vine mai întâiu o *posestrimă* (surată) în fața mesenilor, după dânsa un *cupilaș* și, punându-se față în față, joacă fiecare cu câte o batistă în mână. *Cupilașul* conduce jocul; mișcările *posestrimei* trebuie să fie la fel cu ale *cupilașului*. După ce joacă câtva timp, vine altă pereche și așa se continuă până târziu după miezul nopții. Înainte de «soari ncreaștiri» (răsăritul soarelui) fărtații trebuie să primenească pe *cupilaș*, pentru ca în faptul zilei de duminică el să fie primenit și îmbrăcat gata de nuntă.

Duminecă dimineața, la Huma, mirele ia o ploscă de vin și împreună cu fărtații și cu un locțiitor al părintelui său se duc pe la rudele lui, ca să le invite. Cum ajung la locuința unei rude, mirele intră în casă și se închină la toți din casă de la mic până la mare. La urmă de tot se duc și la *mămușu*. Aici, după ce sărută mâna la toți, fiind ora aproape de prânz, stă împreună cu fărtații la masă. Când încep să mănânce, mirele trebuie să rupă cel dintâiu din pâine.

După masă pornesc cu toții spre casa mirelui. Nunul se suie călare pe un cal frumos și, ca și la Aromâni, înaintea lui merge *furglițaru*, un băiat care poartă o *furgliță*, un steag făcut dintr'un băț de trestie, având legat la extremitatea de sus o batistă roșie. În vârful steagului se află un buchet de flori, iar deasupra buchetului stă o cruce.

Cum ajung la casa mirelui, acesta iese dinaintea steagului și i se închină. Apoi fărtații aduc un cal alb și, după ce unul dintr'înșii a sărit de trei ori peste cal ca să fie *priscălicat* și tot de atâtea ori a trecut pe dedesubtul lui, mai aduc un scaun pe care se află pusă o pâine și peste pâine sare și vin. Mirele vine plin de smerenie în fața scaunului, se închină lui, și apoi încalecă pe cal. Înainte de a porni, i se leagă cruciș peste umăr și subțioară un fir roșu de mătăasă. Insemnarea acestui

obiceiul n'am putut-o afla. În momentul când pornește, el azvârle o mână de orz și de bomboane. Tot atunci se frânge colacul, în vreme ce femeile cântă:

Loza se vie
Ocolo grada.

La Liumnița, fărtații împreună cu mirele pleacă duminică de dimineață la popa și la *codğabaş* (primar). Pe drum mirele trebuie să se închine la toți câți întâlnește și chiar la copiii. După aceea se duce la *mămuş* și rămâne la prânz. După prânz fărtații pun pe *mămuş* călare pe un cal frumos și bine împodobit. *Mămuşul* ține în brațe un copil de vreo nouă ani, care poartă *furglița* făcută la fel ca și la Huma, cu singura deosebire că pe lângă buchetul de flori se pune și o *meără* (măr), cum se face și la Oșani. Incalecă și fărtații împreună cu mirele, și fără a se mai întoarce la casa acestuia, se duc să ia mireasa, trăgând pe drum cu pistoalele și cu puștile în semn de bucurie.

Mergând să ia mireasa, o *posestrimă* poartă desagi în care se găsesc ghetele miresei și darurile mirelui pentru frații și surorile miresei. În Liumnița unul dintre fărtați poartă desagii.

Drumul ce se face de la mire sau de la mămuş până la mireasă este foarte lung. Toți nuntașii merg călări, alergând înainte; numai mirele merge ceva mai încet *cripît* (ținut) de două fete ca să nu se răstoarne.

Cum ajung la casa miresei, în comunele în cari fărtațul, de obicei, poartă desagii, el trebuie să intre mai întâiu. Însă o fată tânără îi iese în drum și nu-l lasă. Atunci el se roagă cu bani, ca să-l lase și, după ce fata primește un ban, el intră în casă. După dânsul dau năvală toți nuntașii și intră călări în casă în grabă mare, căci intrarea lor se socotește ca o cucerire triumfală.

După aceea li se dă câte o oală de vin pe care o sorb până în fund și apoi se dau jos de pe cal spre a încinge o horă în *triuşe* (curte). Joacă ce joacă apoi ei se pun la masă; iar după ce termină, mireasa vine cu daruri și dăruiește pe toți nuntașii cu ciorapi, șervete, zănițe. Apoi mireasa cu *cupilaşu* incalecă pe doi cai frumoși și pleacă cu toții la biserică.

În Huma nuntașii, cum ajung la casa miresei, intră cu toții călări în *aric* (curte). Mirele înconjoară de trei ori călare *strejurul*, parul de care se leagă caii la treerat. După aceasta, fărtațul care sărise de trei ori peste calul mirelui, înainte de a porni să vină la mireasă, mai sare încă odată de trei ori și apoi se apucă să cântărească îmbrăcămintea mirelui, însă fără să se uite la cântar. După ce s'a făcut toate aceste obiceiuri, se deschide ușa de la casa miresei. Intră mai întâiu nașul, după ce dă un ban ca să plătească intrarea și după el intră și cealaltă lume. Se așează toți care pe jos care pe scaune și, imediat după aceasta, vin doi *dirvișniți* (băeți trimiși din partea mirelui) cu câte un bardac de rachiu și poftesc lumea să bea. Trage fiecare câte o înghițitură și dă câte un bacșiș în bani băiatului ce i-a oferit bardacul.

Se termină cu rachiul și se pune masa. La masă mănâncă, bea, chefuesc; pâinea mirelui trebuie să fie de grâu unsă pe deasupra cu miere. În timpul mesii un om umblă cu plosca de vin de la unul la altul și, după ce le ofere tuturor, lasă plosca și se duce să aducă desagi în care se găesc *veanițu* (cununa) și ghețele miresii. Atunci se scoală o femeie și scoate ghețele din desagi, iar mireasa, care în vremea aceasta stă la o parte acoperită cu o *prigofcă*, batistă roșie (după cum se obișnuiește la Oșani), vine ca să le încălze. În momentul acela vine o altă femeie, ia gheata din piciorul drept, varsă puțin vin într'nsa și pune și câteva zaharicale. Mireasa, la rândul ei, ia gheata cu vin, bea vinul dintr'nsa, scoate și zaharicalele pe care le mănâncă și apoi se încălze. După ce se încălze, ea se retrage împreună cu mirele puțin la o parte, într'un colț al casei.

În vremea aceasta un om aduce o pâine, peste care se pune puțină sare și două pahare de vin și o așează dinaintea mirelui. Apoi un băiat mic, de obicei ruda mirelui, numit *putcumnic*, ia o batistă, se duce la mireasă și, legând-o de brâu, o aduce dinaintea nunului. Împreună cu ea vine și mirele. Ei se închină de trei ori dinaintea lui și nunul, luând un pahar de vin din cele două puse pe pâine, varsă vin într'nsul și-l dă miresii. Ea îi sărută mai întâiu mâna, apoi bea de trei ori dintr'nsul și-l ofere mirelui, după ce mai întâiu îi sărută mâna și poala hainei. După aceasta, începe să i se închine încet și frumos, iar în momentul acesta un fârtat ia celalt pahar de pe pâinea adusă mirelui, toarnă vin într'nsul, bea de trei ori și chiuind îl aruncă în sus într'o direcție ca să cadă deasupra miresii.

După toate acestea, mirele și mireasa se retrag din nou în colțul de mai înainte. Acum începe adevăratul chin: li se pun dinainte cele două pahare de vin aduse pe pâinea nunului și, sculându-se fiecare de la masă, se duc la ei ca să-i felicite într'un chip foarte curios: fiecare ia câte un pahar de vin din cele puse dinaintea lor, bea de trei ori și restul ce mai rămâne îl varsă pe capul mirelui și al miresii. În tot timpul acesta tânăra pereche face mătăni până la pământ, fără măcar să se uite la aceia cari le varsă vin peste cap. După ce termină toți de felicitat, vine tatăl miresii, o ia de mână și o încredințează mirelui. Acesta o primește și se duce împreună cu ea ca să sărute mâna, pe rând, la toți din casă. Cu aceasta se termină totul, și se pregătesc pentru biserică. Se aduce mai întâiu calul mirelui și, după ce un fârtat a sărit de trei ori deasupra lui și tot de atâtea ori a trecut dedesubtul lui, mirele încalecă. Aduc și pentru mireasă calul pe care încălecăse mirele când venise să ia mireasa. Ea se închină mai întâiu dinaintea calului și după aceea încalecă; de pe cal dă mai întâiu ceva daruri pe la membrii familiei mirelui și pleacă cu toții la biserică. Când iese mireasa din *tream* (strașină), la Oșani, i se dă un ciur plin cu grâu; ea varsă grâul cu amândouă mâinile și pune ciurul pe strașina casei. Infine, se mai încarcă îmbrăcămintea miresii pe un cal pe care îl încalecă un fârtat sau o rudă a miresii și pornesc. Pe drum mirele călărește liber; mireasa, din

contră, este *cripită* (ținută) tot de fete, la fel cum fusese mirele când venise să ia mireasa. Aici trebuie să reamintesc că de multe ori cununia se face și acasă. Așa mi s'a spus că se face aproape de obicei la Oșani. În cazul acesta, după ce se face cununia, vine un băiat și trece prin mijlocul tinerei perechi ca să-i despartă.

Ajunși în curtea bisericii, mireasa începe să se închine de pe cal. După aceea i se dă un ciur plin cu semințe de bumbac sau de grâu și o turtă. Turta o pune pe zidul bisericii, sau, dacă poate să se țină bine pe cal fără să cadă, pe acoperișul bisericii, iar semințele din ciur le seamănă pe jos. Apoi i se dă un ulcior plin de apă și varsă dintr'însul de trei ori împrejurul ei, iar apa ce a mai rămas o varsă pe capul calului. În fine, i se mai aduce și un copil mic pe care îl ia în brațe, dându-i un măr. După ce îl sărută, îl dă înapoi. Apoi începe să-și facă semnul crucii și sărută mâna socrului care stă aproape de ea. Acesta îi dă mai întâiu un mic dar în bani, apoi o ia în brațe de pe cal și o poartă până înăuntrul bisericii. După dânsul intră toată lumea și începe cununia ca de obicei.

După cununie, toți nuntașii, împreună cu tânăra pereche, se întorc la casa mirelui. Aici mireasa se închină de trei ori la pragul casei, și, punând piciorul drept pe un chilim mic întins numai pentru acest scop, intră în casă; după dânsa intră și ceilalți. Acum tânăra pereche sărută mâna la toți, fără deosebire de vârstă.

La *Oșani*, când intră mireasa în casă, i se dă mai întâiu un copil mic pe care îl dăruiește cu ceva; după aceea lasă copilul și vine socrul de o ridică în brațe și o lasă jos în cameră.

La *Liumnița*, mirele și mireasa se opresc dinaintea pragului casei și fiecare dintre nuntași vin pe rând și-i sărută pe frunte, pe nas și pe umăr. Când este pe sfârșite, vine un băiat ca de 14 ani și, retrăgându-se puțin mai la o parte, își ia vânt și dă fuga dintr'odată drept în spre tânăra pereche, despartînd pe mire de mireasă.

După ce mirele și mireasa au sărutat mâna la toți nuntașii, după o jumătate de oră sosesc și *pugazeail'*, care aduc zestrea miresii încărcată pe un cal încălecat de un fârtat sau de un băiat, frate al miresii. Acesta simbolizează, după credința poporului, pe neguțătorul care a pierdut drumul și l-a apucat noaptea în drum. El nu se dă jos de pe cal, până ce nu-i aruncă din partea mirelui câțiva bani în căciula ce o ține întinsă către mire.

După ce s'au făcut toate acestea, se încinge o horă care ține până aproape de ora mesei. La masă este obiceiul ca mirele să bea vin din găleată; ceilalți beau din *poatși di țară* (ulcioare) pe care mirele le dă fiecăruia, înainte de a începe să mănânce.

După ce s'a sfârșit masa, începe *pulivnicul*, urările ce se fac tinerei perechi din partea nuntașilor, înainte de plecare. Fiecare ia pe rând câte un pahar și-l bea în sănătatea mirilor, spunându-le toate urările ce se obișnuesc la aceste ocaziuni. Când este ca să se pună paharul la gură, ceilalți nuntași, bătând din picioare, încep să chiuască și

să strige cât îi ține gura. În tot timpul cât ține *pulivnicul* mirele și mireasa trebuie să facă mătăanii, închinându-se într'una până la pământ și fără să se grăbească. După acest din urmă obicei de Duminecă, fiecare pleacă pe acasă, iar mirele cu mireasa intră în camera de culcare.

A doua zi luni, încă de dimineață, o detunătură de pușcă venind din spre casa mirelui deșteaptă tot satul: *mireasa a fost virgină!*

Fărtații cari așteaptă cu nerăbdare această veste, se scoală cu toții și, venind la casa mirelui, dau năvală în camera lui de culcare. Aici pun mâna pe dânsul și târându-l în ghionturi, îl spânzură cu o funie de grinda casei și-l țin așa spânzurat până când le promite că le va da tot ce-i vor cere. Acelaș lucru se întâmplă și cu tatăl sau frații mirelui, dacă are. În unele părți mai este obiceiul să se spânzure și fărtații, după ce mai întâiu aceștia au spânzurat pe mire și pe ai lui din casă. La *Oșani* spânzurătoarea mirelui se obișnuiește după ce mireasa a fost scoasă la fântână și s'a reîntors din nou acasă: câțiva tineri iau o frânghie și o leagă bine de grindă. Unul din ei spune că mirele ar fi furat mireasa și prin urmare trebuie pedepsit. Atunci toți tăbărăsc pe dânsul și-l spânzură. Mirele, ca să se apere, strigă în gura mare că n'a furat-o și ca dovadă pot să întrebe și pe mireasă. Vine mireasa și declară și ea la fel. Fiindcă fărtații nu-l lasă, atunci mireasa garantează pentru dânsul, dând din partea mirelui o găină ca *rușfet*. Aceștia nu se lasă până când mirele nu dă mai multe găini. După mire, ei spânzură pe tatăl lui; și pe acesta nu-l lasă până nu dă o găină. În fine, ei tot așa continuă spânzurând pe toți membrii din familie. La urmă de tot vine un judecător și cercetează dacă oamenii au fost spânzurați pe drept. El află că acei cari i-au spânzurat, la judecată, au fost mituiți, deci, ca pedeapsă, judecătorul îi condamnă și pe ei la câte o amendă de câte o găină de fiecare. Și așa se continuă petrecerea până târziu de tot.

După ce se termină și cu aceasta, iese mireasa îmbrăcată frumos cu un ciur plin de *chitchi* (buchete), oferind fiecăruia câte unul. Toți câți iau din aceste *chitchi* aruncă câte un ban în ciur.

În fine «si scoati niveasta la apu» împreună cu mirele și cu toate rudele din casă. Trec mai întâiu pe la părinții fetei și, cum ajung acasă la ea, iese mama miresei la poartă cu o turtă. Mireasa cum o vede, i se închină și merge mai departe fără să se oprească mult. De acolo trec pe dinaintea bisericii, unde mireasa iarăș se închină de trei ori. Din clipa în care mireasa iese de acasă și până când se reîntoarce, ea trebuie să se închine pe drum la oricare îi iese înainte, sărutându-i în acelaș timp și mâna; acesta îi ofere un ban și se depărtează. Dacă cumva, pe drum, se întâlnește cu o altă pereche, atunci se crede că mirele sau mireasa care va fi ridicat mai întâiu ochii ca să se uite la cealaltă pereche, va muri după un an.

Cum ajung la fântână, mirele scoate un ban și-l vâă într'un loc umed. Mireasa trebuie să-l caute; după ce-l găsește, îl vâă și ea într'alt

loc, unde trebuie să-l caute mirele. Acesta, după ce îl găsește, îl ascunde din nou și mireasa, după ce-l găsește și de astădată, îl spală și-l pune în pozunar. Apoi ea umple o oală cu apă și o varsă la pământ și pleacă cu toții acasă. Pe drum trebuie să treacă pe la casele rudelor mirelui; de la fiecare casă ieselumea cu câte o turtă și o dă tinerei perechi. În fine ajunși acasă, mama mirelui dă câte un ban la toate fetele care au însoțit mireasa la fântână și cu aceasta se termină totul și pleacă fiecare pe acasă.

La Liumnița obiceiul acesta de luni după nuntă se deosebește întru atâta numai că, în loc ca mireasa să fie dusă la fântână, ea este dusă «în zur di cătun» adică împrejurul cătunului. Acolo se opresc la o fântână, de unde mireasa ia un ulcior cu apă și-l aduce acasă. Ajunși aici, mireasa pune ulciorul plin cu apă pe umărul mirelui, după aceea îi toarnă pe mâini ca să se spele. Pe când se spală, vin băieții și aruncă cenușe peste mâinile mirelui, numai ca să nu lase pe mireasă în pace. După ce mirele se spală bine, mireasa se închină de trei ori dinaintea lui; mirele ia ulciorul și apa ce a mai rămas o varsă la dreapta și la stânga miresii. În fine, se pune masa și, după ce se bea și se mănâncă bine, fiecare pleacă pe acasă.

A doua zi, *marți*, nu se face nimic, pentrucă este zi fără noroc. Numai *miercuria* ce urmează, disdedimineată vine un fârtat la mire acasă și-l ia să meargă în pădure la «scoatirea zadă». Mirele ia o turtă în traistă și pornesc în spre pădure, trecând mai întâiu pe la o țarină. Aici se opresc puțin și, după ce mănâncă bine, pornesc din nou în pădure, unde scot cu toporul o bucată de zadă de pin, pe care o aduc la mire acasă.

În prima săptămână după nuntă, de câte ori se pune masa, mirele cu mireasa nu stau împreună cu ceilalți ci, în tot timpul mesii, care de cele mai multe ori ține câte o oră, ei stau în picioare și fac mătăni înclinându-se încet până la pământ, dinaintea părinților. Obiceiul acesta plăcut și mai ales recreativ, care este și cel din urmă de la nuntă, se ține cu multă strictetă și nimenea nu trebuie să treacă peste el.

3. Ocupațiunea locuitorilor.

Spuneam în primul capitol că ținutul Meglenului este colțul cel mai fertil din întregul cuprins al Macedoniei, ca unul care dă trei recolte pe an. Cu toate acestea, de bogăția acestei regiuni nu se bucură dintre Români decât numai Nânteni. Comunele românești fiind așezate, în cea mai mare parte pe povârnișurile muntelui Paic, nu-și au țarinele în câmpia Caragiovei propriu zis, care este locuită numai de Bulgari și Turci, ci în văile și luminișurile acelor munți. Dar și în părțile acestea pământul este mănos. Mulțimea apelor care șerpuesc din toate părțile fac ca mai niciodată recolta să nu sufere de secetă. De aceea, dacă Meglenoromânii, harnici la muncă și agricultori pricepuți cum

sunt, nu și-ar fi închinat satele la beii turci, astăzi situația lor materială ar fi fost mult mai bună.

Munca pământului este ocupațiunea lor principală, deși unii din ei se îndeletnicesc și cu păstoritul. Ei cultivă aproape toate cerealele: grâu de toate calitățile, secară, orz, ovăz și meiu. La aratul pământului se slujesc mai mult de plugul de lemn sau de fier pe care îl numesc *raliță* sau *lariță*. Iată și numirile ce dau la părțile plugului, după însemnările ce mi-am luat în Lugunța, cu indicațiunile d-lui Stavri Cristu, institutorul local: *plazul* se numește «cormana», *palișnic* este «fierul mare» sau «brăzdarul»; tot palișnic se chiamă și «cuțitul»; *ureacl'ă* este «cormana mică» sau «urechia»; *mănușă* se cheamă amândouăle coarne ale plugului; *zăboiu* este «bârța» sau «bârsa» ce ține plazul; *cucă*, la plugurile de lemn se chiamă vârful grindeiului, de unde începe curbătura în jos; lemnul în care se prind boii de plug se chiamă *jug*; curelele cu care se leagă jugul se numesc *părvoi*, iar cuiul de lemn care ține părvoiu și fixează jugul de grindeiu (*larița*) se chiamă *utreș*. Resteuł dintr'o parte și alta a jugului, cu care se închide deschizătura pe unde trece capul bouului se numește *jegli*, iar sforile de pe lângă jegli se chiamă *podvărzi*.

Printre sculele de câmp de care se slujesc Meglenoromânii, în afară de plug, mai însemnăm următoarele: *coasa* alcătuită din fierul (coasa propriu zis); *dărjaua*, drugul de lemn la capătul căruia se află fixată coasa și *măneru*, dintele de pe dărjauă de care se ține coasașul, la cosit, cu cealaltă mână. Dintre uneltele cari slujesc la strânsul fânului, avem *tșăpărașca* «țăpoiul» și *vila* «furca» cu care se cară snopii de grâu. Instrumentul cu care se sfărâmă bulgării de pământ, după aratul țarinei și se acopere, prin împrăștiare de pământ mărunț, semințele semănate, se chiamă *trană* (grapa). Târâncopul ce se întrebuintează la scosul buturugilor se numește *cupătsolnic*. Pentru ascuțitul coasei se întrebuintează piatra numită *cuti*, iar nicovala pe care se bate coasa cu *tșucanu* se chiamă *civalnă*. În afară de acestea, se mai întrebuintează: *seațiri* «seceră»; *cusor* «cosor»; *sicuri*, (la Nânta *dărtoari*) «secur»; *sapă*, *sapă-largă*, *lupată-di-ier*, etc.

La spicul grâului avem următoarele numiri: *spic*, *pal'* «paiu»; *frundză* «frunză» și *corin* (bg. koren) «rădăcină». Țepii sau mustașile spicului se chiamă *tșeclăz*, grăuntele *gărnuț* și spicul de grâu tuns sau golaș se chiamă *șutarcă*. De aci și denumirea grâului *gron tșiclăzat*, grâu al cărui spic are țepi sau mustași și *gron șutarc* cu spicul tuns.

Porumbul care se cultivă pentru trebuințele casei se numește *gărnișor*. Cotorul porumbului se chiamă *gărnișorcă*, iar foile de pe știulete sau pănuși *l'upitină* și știuletele *tșambaș*.

Meiul este de trei feluri: *mel' barniță* sau numai *barniță*; *mel' urov* sau numai *urov* (acesta din urmă după înțelesul etimologic «măzărice») și *mel' răpes* propriu zis «planta din care se fac mături».

Țarina în care se cultivă cerealele se chiamă *agru*, iar locul unde s'a cultivat odată secară, meiu, ovăz, barniță se numește *mil' ină*, *sicărină*, *uvișonă*, *bărnitșonă*.

În afară de agricultură, Meglenoromânii se mai ocupă și cu *cultura gogoșilor de mătasă*. Această ocupațiune, care este răspândită peste tot în Macedonia, nicăiri n'a ajuns la o dezvoltare așa de mare ca în regiunea care se întinde de la orașul Vodena, cu împrejurimi, până la Vardar, cuprinzând toată regiunea Meglenului cu ținuturile muntoase ocupate de Români. Fiecare casă din comunele românești cultivă gogoși de mătasă pe care apoi le vând comercianților străini cari vin la Ghevgheli, prin lunile Maiu și Iunie numai pentru ca să-și procure acest articol. În această epocă numită și epoca gogoșilor de mătasă, comerțul atinge maximumul vânzării: numai din desfacerea acestui articol, care înainte de războiul balcanic se producea în cantitate până la 900.000 ocale, intrau în Ghevgheli vreo trei milioane și jumătate de franci aur. Din această sumă, o bună parte trecea în comunele românești, întrucât cea mai mare parte a acestui articol venia numai din acele comune.

Calitatea gogoșilor de mătasă din comunele românești este cea mai bună; ea se obține prin cultura lor îngrijită. În privința aceasta toți Românii au instrucțiunile de trebuință. De aceea, în primul rând, «casa ȳundi vrem si rānim bubi tribuȳaști sa iȳă curată și cu havā (aer). Dintru să dubim (cāștigām) cujureț mul'ț și buni, dintru s-li vigl'om di loșotiili ți li pot cățari, tribuȳaști să-u spāstrim (curățim) casa». După aceea «nu tribuȳaști nițcon să rānim bubi pri rogozinā ili rājāniȳă, dintru că rogozinili ȳon vlagă și la sparg havau (turc. aerul). Rogozinili dau muhlizōn', āră ȳeaști muhlizōn' fac ziȳan (turc. stricăciune) la bubi. An pimint ili pri scondur arā nu-i bun să rānim bubi, dintru că havau nu-i dosta (destul). Tribuȳaști si dārōm leasi di tel' (turc. sârmă) știrnuti cu carti. Putem dārari leasi și cu pārdii ili cu virzel' amplititi». Prima primenire a bubelor se chiamă *negru son* (sogn negru). «Bubili cōn sa rāniti cu frunzā dunatā di la vrūu di veiț (vârful ramurilor) tumȳea, an sonu negru, pȳer mai uneaț». După *sonu negru* vine cealaltă premenire care se numește *sonu siv* sau *sivu son* și așa mai departe, până «la patruli son», până când «bubili» își fac *cujurețil'* (gogoșii de mătasă).

Deasemenea și duzii numiți *tșārnitș*, care dau frunza necesară pentru hrana gândacilor de mătasă sunt cultivați cu îngrijire. «Baftșea di tșārnitș tribuȳaști să-u sāpōm antru ȳarnă, dintru că neaȳa și ploȳli s-la facă locu birichitliȳă (roditor)». Pentru ca duzii să dea frunze multe, trebuie «s-l'a gnoim». Însă gunoiul nu trebuie pus prea aproape de rădăcini, ci printre brazdele care despart duzii: «gnoiu tribuȳaști să iȳă turit printru urdinil' di tșārnitș, āră acu tșārnitșil' sa baȳa (prea) di-parti unu di lantu, gnoiu la turim un ili doi arșōn' (coți) proapi di tșārnitș». Iarna sau primăvara duzii *si cāstres*, adică li se taie crăcile «dintru că tșārnitșu si da multă frunzā și bună». La început frunza cea

mai bună nu este aceea mică de la *podol'*, de pe crăcile cari cresc aproape de rădăcină, pentru că «frunza di la *podol'* nu-i cota rănitoare, că ia ăi tăvălită di țară și di gnoț și poati s-li ănlaoșă (îmbolnăvească) bubili». Frunza se taie cu un cuțit care se chiamă *săntra* ș.

După agricultura și cultura gogoșilor de mătasă vine *apicultura* care este în mare desvoltare. Mai fiecare casă își are un număr de stupi. Aceștia sunt făcuți, de obicei, din lemn de salcie. Mierea obișnuită se vinde la Ghevgheli sau la Salonic. În afară de aceasta Meglenoromânii se mai ocupă și cu cultivarea pomilor. Printre aceștia castanii și nucii cresc în cantitate mare. Deasemenea merii, perii, cireșii, vișinii, gutuii, zarzării, caișii și piersicii cresc în toate părțile.

Meglenoromânii se îndeletnicesc nu mai puțin și cu meseriile. Printre acestea olăria ocupă locul de frunte. Cu această meserie se ocupă mai ales Nântenii. Ei își desfac mărfurile lor în întreaga Macedonie și mai departe. Hahn, care relevează această ocupațiune a Nântenilor, spune: «diese treiben vorzugsweise das Töpferhandwerk und sind weit über die Grenze von Makedonien ausgebreitet»; la notă mai adaugă: «auch in Prisrend trafen wir Wlachische Töpfer». În afară de olărie, Românii din Oșani se îndeletnicesc și cu dogăria. Sculele de cari se slujește la această meserie sunt: *băltac* «toporul» și «securea»; *trăon* «ferestrău»; *bravdă* «bardă»; *măl' ugă* «maiu cu mâner mai scurt»; *pirghel* «compas»; *strug* «cuțitoiu», etc. Ei fac *buti* «putină în care se bate laptele»; *butel* «butoiu pentru vin sau rachiu»; *butin* și *buțilușcă* «butoiaș mai mic»; *croblă* puțină mare în care se pun strugurii la culesul viilor; *putină*, *curită* albie, un fel de copaie pentru spălatul rufelor; se mai zice și *cupan'ă* pl. *cupon'*; *găvană* «vas de lemn rotund în formă de strachină care se astupă cu un capac de lemn; într'însul se pune mâncare și mai slujește și ca piuă pentru pisat ardeiu, usturoiu etc.»; *bucl' iță* și *buclă*, «vas de lemn în care ciobanii își poartă apa de băut».

În fine, dintre Meglenoromâni se mai găsesc și buni *ierar* «fierari»; *clintșar* «potcovari» și *tirzii* «croitori» (turc.).

Femeile lor cari sunt foarte harnice, lucrează aproape tot așa de mult ca și bărbații la munca câmpului. În timpul iernii ele se ocupă cu împletitul ciorapilor, cu brodatul cămășilor și, mai cu seamă, cu țesutul pânzii. La țesutul pânzeturilor casei slujește *războju*. Iată și părțile războiului însemnate la Liumnița după figura din «Incercare de Terminologie» de Fr. Damè: *leamni* «lemnele cele groase ce alcătuiesc patul, stratul sau trupul războiului»; *pitșoarili di dinăinti* «picioarele de dinainte»; *pitșoarili di dinăpoju* «picioarele de dinapoi»; *blon'* sau *scandură* «cele două scânduri, una dinainte și alta dinapoi ce leagă tălpile războiului»; *sul* «sulul de dinainte și cel de dinapoi»; *fuști* «vergelele sau joardele»; *l' iță* «ițele»; *spată* «spată»; *bărđi* «brațe» și brățare; *scripeati* «scripete»; *privărtal' că* s. *privurtal' că* bățul lung numit «slobozitor» cu care se învârtește sulul de dinapoi; *tindecl' i* «tindecche»; *suval' că* «suveică»; *țavi* «țeava»; *lemn* drugul subțire sau «lemnșorul» care se introduce țeava; *rost* «partea urzelei din fața itelor».

Printre uneltele ce slujesc la țesut avem: *idănac* daracul în care se trage *ful' oru* «fuior»; *mutuwilă* «rășchitor»; *vârtești* «vârtelniță»; *rudani* «rodan»; *călămusirea* «letcă»; *urdzorea* «alergătoarea statornică și parii de urzit»; *fus* «fus»; *prășlen* «greutatea ce se atarnă la capătul inferior al fusului spre a-l țineă drept în jos»; *furcă* «furcă»; *tort* «tort»; *jiriaghă* «o măsură anumită de tort lucrat»; *ustură* «urzeală».

4. Originea Meglenoromânilor.

Dacă pentru cunoașterea trecutului Aromânilor avem câteva date istorice, pe baza cărora ne putem face o idee despre locuințele și rostul lor de mai târziu, despre Meglenoromâni nu avem nimic. În cazul acesta, singurul izvor din care se poate ști ceva privitor la originea lor, și la epoca coborîrii și așezării lor într'un ținut situat la apus de munții Rodope, este limba lor. În privința aceasta, Meglenoromânii ar fi mai în drept decât toți ceilalți Români să spună: «limba noastră reprezintă istoria noastră».

Dacă I. G. v. Hahn a fost cel dintâiu care a recunoscut apropierea dintre graiul acestor Români și acele al Dacoromanilor, G. Weigand a fost acela care s'a ocupat cu originea lor.

În ultimul capitol («Schlussbetrachtung» p. 54 și urm.) al lucrării sale asupra Românilor din Meglen, Weigand, ocupându-se cu această chestiune, se exprimă în felul următor: «Dacă întrebăm despre trecutul Megleniților, din toate cele ce preced rezultă că ei nu țin, ca Aromânii, de acei Valahi care în evul-mediu stăpâneau „*Μεγαλοβλαχία*“ cu părțile muntoase în Tesalia apuseană și despre care ne raportează *Nikitas, Anna Comnina*, jidovul spaniol *Tudela*. Dacă căutăm să vedem alte populațiuni valahe, atunci aflăm că pe la sfârșitul secolului al XII Bulgariei, sub conducerea Valahilor, s'au răsculat și au bătut pe Greci la Seres, după care apare pentru câțeva vreme un imperiu bulgaro-valah. Istoria acestei perioade este cercetată prea puțin, însă un lucru pare sigur și anume, că Valahii nu erau foarte numeroși. Cei mai mulți dintr'înșii vor fi dispărut fără urme printre slavi, alții, în urma luptei sângeroase de pe Câmpia Mierlei se vor fi retras în munți, unde s'au păstrat. Dacă, prin urmare, pun în legătură pe Megleniți cu acei Bulgaro-Vlahi și-i socotesc ca ultima rămășiță a aceloră, cred că nu greșesc, chiar dacă pentru aceasta n'aș putea da ca probă directă decât numai tipul; căci toate celelalte care se rapoartă la influența slavă, le-ar fi putut primi și în vremurile din urmă. Unii dintr'înșii s'ar fi putut uni cu conaționaliilor lor în Pind și Albania. Anumite puncte de razim pentru aceasta găsem în satele de miazănoapte ale Aromânilor: Beala-de-sus, Beala-de-jos în partea de miază-noapte a lacului Ohrida, și Moloviște în partea de Nord-est a lacului Prespa. Aici se întrebuițează unele cuvinte *me kulku, ntsepū* pe care ceilalți Aromâni nu le cunosc; chiar și gi pentru *ji* din *vi*, după aceea articularea *omul*, toate acestea arată că aici s'a mai adăugat un element,

în afară de Aromâni. Dacă aceste urme nu se găsesc în localitățile nordice Crușova, Bitolia, Târnova, Magarova, aceasta provine din faptul că aceste emigrațiuni s'au făcut mult mai târziu, abia în veacul trecut de către Aromânii din Moscopole, Gramoste, Linotope, etc. Alte urme despre astfel de Valahi se găsesc în Serbia, în care numele Starovlah se întâlnește în unele regiuni. Intr'un sat din apropierea Cumanovei s'ar fi vorbit odată românește.

Cel mai însemnat rest al acelor Bulgaro-Valahi sunt Megleniții care își căutără și găsiră adăpost în munții Caragiovei. Poate numele de localitate «Coruna» despre care a fost vorba în prima parte, este una din acele localități unde ei, adăpostiți de meterezurile de piatră ridicate s'au putut apăra. Este probabil că toată masa Valahilor cari trăesc acum acolo s'au strâns la un loc, treptat. Satele complet izolate în partea de Vest vor fi cele mai vechi, apoi vin satele din partea de Est. Pământul bun și clima dulce i-au făcut să se lase de vieța nomadă.

Din toate acestea rezultă că Meglenoromânii, după Weigand, nu sunt decât un rest din Bulgaro-Valahii, care pe la sfârșitul secolului al XII, au fondat imperiul bulgaro-valah. În sprijinul acestei păreri Weigand nu aduce alt nimic decât înfățișarea lor care se depărtează de tipul caucasic.

C. Jireček, într'o recenzie făcută asupra lucrării lui Weigand (*Archiv für slavische Philologie* XV p. 91—103), bazat pe cele spuse de Weigand asupra tipului lor, îi socotește ca pe niște urmași ai unei cete de Pecenegi aduși în ținutul Meglenului de împăratul bizantin Alexios, după lupta de la *Livunion*, la gurile Mariței (Hebrus), unde fură nimicți cu desăvârșire în anul 1091.

G. Weigand, revenind din nou asupra acestei chestiuni (*Die Aromunen*, Vol. I p. 249 și urm.), admite părerea lui C. Jireček, adăugând că, dacă într'adevăr Pecenegii au ajuns până în Meglen, atunci aceștia ar fi primit limba română, numai în cazul acela când Românii, cu cari s'au amestecat, ar fi fost tot așa de numeroși ca și ei.

La această părere a lui Weigand și Jireček se asociază și O. Densusianu: «On peut donc admettre avec une certaine vraisemblance que les Meglenites sont les descendants de ces colonies petchénègues qui s'établirent en Macédoine et s'y mêlèrent avec une population roumaine venue du nord et qu'elles trouvèrent là». (*Histoire de la langue roumaine*, Tome 1-e, p. 336). Numai că O. Densusianu crede că populațiunea românească pe care Pecenegii o găsiră în Meglen eră de origine daco-română: «Nous avons constaté jusqu'ici une migration roumaine du sud au nord. Mais il y a eu aussi un mouvement inverse qui s'est produit dans la masse de la population roumaine au moyen âge, mouvement qui fut cependant moins intense et qui se réduisit à l'établissement au sud du Danube de quelques colonies daco-roumaines isolées, analogues à celles qui se sont fixées dans les temps modernes sur la rive droite de ce fleuve, en Serbie et en Bulgarie

Une colonie daco-roumaine ancienne sur le territoire macédo-roumaine doit être celle du Meglen» (ib. p. 330).

Din părerile expuse până aici rezultă întâiu, că Meglenoromânii reprezintă resturile unei amestecături de Români cu Pecenegi și al doilea, că acești Români sânt colonii dacoromâne.

Asupra primului punct nu ne putem opri aici prea mult; despre el vom vorbi mai pe larg la sfârșitul acestui capitol. Singurul fapt că regiunea pe care Meglenoromânii o ocupă astăzi coincide cu aceea în care, după scriitorul bizantin Zonaras, cete de Pecenegi au fost colonizate pe la sfârșitul sec. al XI, nu este de ajuns ca să dovedească în mod sigur că fizionomia lor mongolică reprezintă urmele acestui amestec. Cu Pecenegii, Cumanii și Slavii vor fi fost amestecați Megleniții și înainte de coborîrea lor în Meglen. Un lucru este sigur și anume, *că atunci când ei s'au coborît în Macedonia, erau Români și că, spre a se păstră și mai departe în această calitate, oricare ar fi fost neamul cu care s'au amestecat, ei trebuie să fi fost destul de numeroși.*

Mult mai important se prezintă chestiunea a ști dacă acești Români făceau parte din tulpina Românilor de la miazănoapte sau din aceea a Românilor sudici, din cari au ieșit și Aromânii. Weigand, care nu s'a ocupat direct cu această chestiune, admitând că ei sânt un rest din Bulgaro-Vlahii care au fondat imperiul bulgaro-vlah, recunoaște indirect că ei nu pot fi aceiași cu Dacoromânii, mai ales că chiar după părerea istoricilor de astăzi, Vlahii din imperiul bulgar în chestiune erau Aromâni (cf. N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.), capitolul: Români din Pind întemeietori de Stat 1186) p. 21.

O. Densusianu, plecând de la asemănarea mai mare ce există între graiul Meglenoromânilor și acela al Dacoromanilor, ajunge la concluzia pe care am văzut-o mai sus, că ei sunt o colonie dacoromană așezată pe teritoriul macedoromân, iar graiul lor nu reprezintă decât numai un subdialect al dialectului dacoromân.

O părere cu totul nouă asupra originii Meglenoromânilor a emis acum în urmă, însă numai în treacăt, și N. Iorga, cu prilejul unei recenzii întinse asupra lucrării *The nomads of the Balkans* de A. J. B. Wace și M. S. Thompson, Londres 1914, publicată în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, publication mensuelle dirigée par N. Iorga, C. Murgoci, V. Pârvan, Bucarest, II-ème année, 6 juin 1915.

N. Iorga, ținând seamă de marele aport pe care elementul român și albanez din Peninsula Balcanică la-u adus la înjgheizarea celui de al doilea imperiu bulgar sub țarul Samuel, cu centrul în ținuturile Ohridei, de unde Români s'au răspândit, pentru întâia dată, în Tesalia și Epir, își explică grupul de Români din Meglen ca o colonie de prizonieri dintre acești Români, combatanți sub steagul țarului bulgar, așezată de către împăratul bizantin ucigătorul de Bulgari, Vasilie, în regiunea Rodopei. Iată și cuvintele proprii ale savantului profesor în această privință: «Dans l'étude citée plus haut (este vorba

despre studiul său: *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani* publicat în *Anal. Ac. Rom.*, secția istorică XXXV p. 117—158) nous avons fait ressortir l'apport, indispensable, fourni par les peuples «nouveaux» qu'étaient les Valaques et les Albanais pour arriver à la formation et aux victoires du second Empire bulgare, dont le centre fut dans ces régions d'Okhrida, car elles sont le point de départ primitif des Valaques, et ils n'en rayonnèrent qu'ensuite vers la Thessalie, dont les places ne furent pendant longtemps que leur résidence d'hiver. On s'expliquerait la formation du groupe méglénite dans le Rhodope, avec un dialecte très distinct, isolé depuis longtemps, par la colonisation, due à Basile le Bulgaroctone, empereur de Byzance, des prisonniers faits sur les Valaques combattant sous les drapeaux du «Tzar» Samuel.

Nu știm întrucât această părere s'ar sprijini pe dovezi istorice concrete. Pentru noi însă ea este importantă, pentru că într'însa întâlnim două momente care coincid perfect cu rezultatele la care am ajuns numai pe baza cercetărilor noastre lingvistice.

După cum se va vedeă în cele ce urmează în acest capitol, și noi credem că, contrariu părerii lui O. Densusianu, după care Meglenoromânii ar fi o colonie dacoromână în Macedonia, pentru singurul fapt că mici asemănări de graiu se constată între dialectele dacoromân și meglénit, *Meglenoromânii aparțin grupului de Români din sudul Dunării, făcând parte odată din acei Români din cari au ieșit și Aromânii.* La această concluzie ne îndreptătesc, după cum se va vedeă, trăsăturile fundamentale, *specifice*, ale dialectului meglénit, care se identifică cu acelea ale dialectului aromân. Dar N. Iorga merge în privința aceasta, și mai departe, socotind pe Meglenoromâni chiar de Aromâni. La această identificare ne împiedecă asemănările gramaticale și lexicale ce arată acest dialect cu dialectul dacoromân. Dacă Românii din Meglen ar fi fost o colonie de Aromâni stabilită în Rodope, atunci, asemănările graiului lor cu dialectul dacoromân nu s'ar putea explica decât numai admițând că în Rodope ar fi stat în contact cu o populațiune dacoromână. Inșă acest lucru ar fi greu de admis, dat fiindcă Vlahii din Rodope, despre care ne vorbesc cronicarii bizantini, țineau de ramura românismului din sudul Dunării. Aceste asemănări nu s'ar putea explica nici din contactul ce l-ar fi avut elementul românesc din sud cu Vlahii din Serbia, care i-ar fi unit cu Românii din Nordul Dunării, căci atunci ar fi urmat să întâlnim aceleași asemănări, fie în măsură și mai mică, și în graiul Aromânilor. De aceea socotesc că în Rodope Meglenoromânii n'au venit din Sud ca Aromâni, ci dela Nord din Balcani, ca element străromân, rupt din grupul românismului de sud, după ce stătuse în contact o bucată de vreme cu elementul românesc din Nordul Dunării.

Al doilea moment care coincide cu rezultatele cercetărilor noastre este acela că, după unele date lingvistice din dialectul meglénit asemănătoare cu particularitățile graiului Bulgarilor din Rodope,

Meglenoromânii, înainte de coborîrea lor în regiunea ce ocupă azi, a trebuit să stea multă vreme în Rodope.

* * *

Din cercetările amănunțite ce am făcut asupra dialectului meglenit, am reușit să stabilesc, după cum se va vedeă în capitolul următor (Dialectul meglenoromân și locul lui în limba română), în primul rând, că graiul Megleniților, departe de a formă un simplu subdialect, el ni se înfățișează ca un dialect aparte, pentru priceperea căruia un Dacoromân ca și un Aromân întâmpină aceleași greutăți. Aceste greutăți provin din cauza unui număr prea mare de particularități — aproape 40 de puncte de deosebiri esențiale — proprii numai graiului meglenit, care nu se găsesc nici în aromână și nici în dacoromână. Din acest punct de vedere, oricât de vag am concepe definiția unui dialect, și aceasta bine înțeles, pentru diferențierile de graiu regionale care se învecinează; când este vorba însă de graiul unui ținut care se găsește izolat de veacuri, la o depărtare de sute de km. de teritoriul locuit de Dacoromâni, ea rămâne ceeace trebuie să fie și anume: *idiomul care constă nu numai din unele particularități lingvistice care lipsesc în limba comună, dar, mai ales, în care se constată existența unor inovațiuni specifice, care, fiecare pentru sine, cuprinde un număr de cuvinte mai mare.* Din acest punct de vedere graiul Meglenoromânilor, așa cum ni se înfățișează azi, reprezintă un dialect deosebit, iar Meglenoromânii trebuie socotiți ca o populațiune deosebită atât de Dacoromâni cât și de Aromâni. Dealtfel, părerea aceasta, că graiul Megleniților reprezintă un subdialect, nu un dialect, astăzi nu mai este susținută decât numai de O. Densusianu. Toți ceilalți filologi români ca și străini (H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch* p. 7; Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache; Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*; Iosef Popovici *Dialectele Române, IX Dialectele române din Istria* p. 114—121; Theodor Gartner, *Darstellung der rumänischen Sprache*; G. Mayer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ed. III p. 23 etc.), recunosc că graiul Megleniților reprezintă un dialect deosebit.

Însă în afară de acele particularități care ni se înfățișează ca niște inovațiuni ulterioare, dialectul meglenit mai cuprinde încă o serie de particularități, dintre care unele îl apropie de dialectul dacoromân și altele de cel aromân. Cele dintâi se reduc la un număr de 14, iar cele din urmă la 34.

Între punctele de apropiere cu dialectul dacor., acélea care la primul moment îți fac impresia că ai a face cu un subdialect al dialectului dacoromân sunt câteva cuvinte uzuale de origine latină ca: *ampirat, dispic, frig, flamund, gaură, negru, pimint, sălbatec*, etc. etc., cari lipsesc din dialectul aromân și un număr mai mare de origine slavă ca: *bivul, bulwan, clatin, cõrpă, cremini, cuses, dâruges, drum, gânsac*,

gleznă, gloabă, grămadă, leac, leasă, lariță (dacoromân raliță), *mōncă, mōndru*, etc., etc., care deasemenea nu se găsesc în dialectul aromân.

Aceste două particularități, la început, m'au făcut și pe mine să cred că graiul Megleniților se apropie mai mult de cel dacoromân. Inșă cu cât am stat mai mult printre ei și am căutat să studiez mai de aproape graiul lor, m'am convins că nu acestea sunt în măsură ca să hotărască apropierea lui mai mare sau mai mică de unul din cele două dialecte. Numărul cuvintelor de origine latină care se găsesc numai în dialectul aromân și dacoromân, lipsind din dialectul megl., se ridică, după cum se poate vedea în capitolul «Elementul latin», la vreo 300 și mai bine, pe când acelea comune dialectului megl. și dacor. abia la 75. Numai cuvintele slave lipsesc din dialectul aromân, având în locul lor elemente grecești. Ele contribuie nu cu puțin la apropierea formală a dialectului megl. de cel dacoromân.

Printre cele 34 de puncte de asemănare ce arată dialectul meglenit cu dialectul aromân, următoarele trei sunt care, din punctul de vedere al vechimii, îl apropie mai mult de dialectul aromân: 1) Prefacerea sunetelor *ce, ci* în *țe, ți*, și a lui *ge gi* în *ze zi* (dze, dži) numai în elementele latine, cece dovedește că fenomenul este vechiu și s'a produs înainte de despărțirea dialectelor. Nici un element slav nu arată această prefacere; 2) Alterarea labialelor, despre cari vezi mai pe larg la §§ 44—49 și *Observ.* Aici mă mulțumesc să arăt numai că trecerea lui *v + ă, î* în *ghie, ghi* (*ghî rmi* <vermis -em; *ghiaspi*-*vespis* -em) nu putea fi împrumutată din dialectul aromân, căci ea nu există în acest dialect. Aici avem *yermu, yaspe*. Iar diferența între una și alta este mare ca să credem că această alterare a labialei s'a produs sub influența dialectului aromân; 3) Lipsa completă a cuvintelor rotacizante, precum și a formelor în cari *n* a dispărut prin nazalizare, ca: *o, grău, frău, brău* pentru *ună, grănu, frănu, brănu*. La punctul din urmă s'ar mai putea adăuga și lipsa aceluiaș strat de cuvinte de origine albaneză sau similare cu formele albaneze, ca și în dialectul arom., despre care se vorbește mai pe larg în capitolul «Elementul albanez».

Toate aceste particularități, care îl apropie de dialectul aromân, ajung spre a ne dovedi că deși dialectul meglenoromân, așa cum se vorbește astăzi, se deosebește de dialectul aromân, în timpurile mai vechi, atunci când limba română cu toate că arată mici diferențieri regionale, însă încă nu se despărțise în dialectele actuale, dialectul meglenit făcea parte din acea regiune, din care a ieșit dialectul aromân. De aci urmează că și Meglenoromâni, oricând se vor fi coborât ei la locurile unde îi găsim astăzi, și cu oricari popoare vor fi venit în contact, din epoca retragerii Românilor în spre miazăzi, judecând după particularitățile graiului lor, ei trebuie să fi făcut parte odată din regiunea ocupată de *Români sudici*.

Cine erau acești români sudici?

Din rezultatele obținute până azi în studiul limbii române, două constatări se pot face cu oarecare siguranță: întâiu, că limba română a fost la bază aceeaș pentru toate dialectele, și al doilea, că teritoriul pe care s'a format această limbă, a fost unitar, indiferent dacă pentru aceasta vom admite că acest teritoriu s'a mărginit numai la sudul Dunării, cum susțin unii dintre filologi, sau s'a întins și peste partea apuseană a Dunării, cum admit alții și aceasta concordă și cu vederile istoricilor. Din această unitate a limbii și a teritoriului rezultă până la un punct și unitatea etnică a poporului român, oricare ar fi locurile unde se găesc ei astăzi, în Dacia Traiană, Peninsula Balcanică sau Istria.

Această întreită unitate a poporului românesc nu se dovedește numai din identitatea ce ne arată structura celor trei dialecte, dar chiar și din legăturile pe care străromânii le-au avut cu primele popoare străine cu care au venit în atingere și au trăit mai multă vreme în vecinătate. Astfel de legături au existat mai întâiu între Români și poporul albanez. Numărul de cuvinte albanezești, dintre care unele sunt împrumutate direct, altele sunt identice cu formele albaneze, care se găesc deopotrivă în dialectele dacor., arom. și megl. ne arată până la evidență că Dacoromânii, Aromânii și Meglenoromânii de astăzi, în decursul epocii romane, au trăit în apropierea poporului albanez. Deasemenea și cuvintele de origine paleoslavă sau mediobulgară, câte am putut stabili pentru cele trei dialecte (vezi capitolul «Elementul slav»), ne mai arată că cele trei tulpini, astăzi despărțite, odată au continuat să trăească laolaltă mai multe secole și după epoca romană, căci în nici un alt caz, nu ne-am putea explica, cum aceleași cuvinte, purtând urmele aceluiași prefaceri, au putut pătrunde în câteși trei dialectele.

Dar din aceste urme pe care ni le arată limba, mai rezultă o altă constatare care este cea mai importantă pentru chestiunea care ne preocupă. Ea ne indică cu oarecare probabilitate locurile pe unde se găsiă elementul românesc, începând din epoca romană, după părăsirea parțială a Daciei, până la fixarea lui definitivă în regiunile în care îl găsim azi. Căci dacă ținem seamă de faptul că pentru epoca ce ne interesează, deși Albanezii apar în istorie abia în 1042, în apropierea orașului Durazzo ¹⁾, însă despre cetatea *Albanopolis* ni se vorbește încă din veacul al II ²⁾, iar Slavii încep să se așeze în Mesia și Tracia pe la începutul veacului al V, și în veacul al VII ocuparea acestor provincii eră completă ³⁾, atunci, aceste locuri trebuie să fi fost între regiunile ocupate de aceste două popoare adică între Montenegro și Serbia, în partea

¹⁾ N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*, în *Analele Ac. Rom.* Tomul XXXV, p. 131.

²⁾ Dr. Ludwig Thaloczy, *Illyrisch-albanische Forschungen*, 1916. Vol. I, p. 66.

³⁾ C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* p. 73.

de răsărit, între regiunea apuseană a Țării Românești, în partea de miazănoapte, și între Bulgaria apuseană, în partea de apus. Dealtfel, despre aceste locuri care alcătuiesc primele locuințe ale poporului român după părăsirea Daciei, ne vorbesc, în oarecare măsură, și urmele de nume de localități de origine română.

Nu putem ști cu siguranță întrucât limba acestor Români, care se întindeau pe un teritoriu așa de vast, eră unitară de la început. Părerea că ea arată mici diferențieri regionale a fost exprimată și de Miklosich, care s'a ocupat cel dintâiu cu deosebirile ce există între limba română din nordul Dunării și aceea din sudul Dunării și pe care le atribuia limbii pe cari o vorbeau strămoșii Dacoromânilor și Aromânilor ¹⁾. Deși această părere pornește de la un principiu căruia astăzi nu i se mai atribuie rolul hotărîtor în prefacerile ce a suferit limba latină vulgară, în elementul constitutiv al limbilor romanice de azi, cu toate acestea, unele diferențieri au putut să existe, mai ales dacă ne referim la rezultatele de azi la care a ajuns tratarea sunetului gutural *c, g* urmat de *e, i*, chiar înaintea despărțirii Românilor de la Nord de cei de la Sud.

Oricare ar fi căile prin cari *ce, ci* a ajuns la *țe, țî*, fie că s'a dezvoltat din *ts'e, t'si*, cum susține și Miklosich, sau din *tșe, tși* după cum s'ar putea dovedi până la un punct, judecând după urmele acestui sunet care ni s'au păstrat la unele cuvinte din dialectele sudice (vezi mai pe larg §§ 53—55 și *Observ.*), vechimea lui nu poate fi pusă la îndoială, dacă ținem seama de faptul că el se arată numai în elementele latine. Sextil Pușcariu, singurul, după Miklosich, care s'a ocupat mai pe larg cu chestiunea dacă în străromână existau unele diferențieri regionale, admitând că *țe, țî* s'a dezvoltat din *ts'e, t'si*, crede că această dezvoltare s'a petrecut, probabil, după despărțirea dialectelor ²⁾.

De sigur că, în ce privește epoca când *ce, ci* a trecut în *țe, țî*, nimic nu se poate ști cu siguranță desăvârșită. Cu toate acestea, ținând seamă de faptul că printre cuvintele slave comune pentru cele trei dialecte, nici unul nu arată această trecere, atunci trebuie să admitem că evoluarea lui *ts'e, t'si* (*tșe, tși*) în *țe, țî* eră deja isprăvită, când cuvintele slave au început să pătrundă în străromână. Din aceasta rezultă constatarea că limba română din acea epocă, oricât de unitară ar fi fost, ea arată deosebiri regionale, cel puțin, în tratarea acestui sunet. Această deosebire, judecând după rezultatele actuale, a trebuit încă de atunci să despărță graiul românesc în două zone: *una de nord, pentru Românii nordici, din cari au ieșit Dacoromânii și din aceștia mai târziu s'au desprins Istroromânii; și alta de sud, pentru Românii sudici, din cari au ieșit Aromânii și Meglenoromânii*

Acești Români sudici, oricât de mult vor fi fost amestecați cu Românii nordici, înainte de despărțirea lor, în ce privește locuințele lor,

¹⁾ Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*. Consonantismus II, p. 48.

²⁾ Sextil Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, apărut în extras din *Festschrift Meyer-Lübke I*, Halle a. S. 1920, p. 45.

ei trebuie să le fi avut ceva mai în spre răsărit sau miazăzi, căci numai așa ne putem explica faptul de ce limba lor a fost atinsă mai puțin de influența limbii albaneze.

Când după câteva secole Românii au trebuit să se despartă, fie din cauza năvălirii tot mai crescânde a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintâi cari au apucat drumul pribegiei coborînd în spre Sud până în munții Pindului și pe câmpiile Tesaliei au fost, probabil, aceia cari se aflau în părțile din miazăzi. După aceștia, și numai după un interval de mai multe veacuri de conviețuire cu Românii nordici și cu Slavii, a urmat coborîrea acelor Români sudici care ocupau părțile răsăritene și pe care astăzi îi găsim așezați în munții Caragiovei. Aceștia nu numai că s'au coborît mai târziu, dar, după cum se va vedea mai jos, în drumul lor spre sud, s'au oprit într'o regiune unde graiul lor influențat de limba Slavilor, a căpătat un colorit deosebit. Și întrucât și acești Români ca și Aromânii nu s'au îndreptat în spre locuințele lor actuale decât treptat și în cete singuraticе, se poate presupune că *Românii din Gopeși și Moloviște, în al căror graiu, după cum se va arăta în cuprinsul acestei lucrări, se observă unele particularități care țin numai de dialectul meglenit, au fost primii Meglenoromâni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns până aproape de centrele aromânești*, unde, cu timpul, și mai ales în cursul sec. al XVIII, când Aromânii din Albania au invadat aceste centre, ei s'au contopit cu aceștia, după cum alți Meglenoromâni, poate, care se vor fi coborît și mai departe s'au pierdut printre Aromâni, cu desăvârșire, nerămânând în urma lor decât, poate, felul de articulare în *-ul*, așa cum se observă la o parte din Românii din Albania.

Dacă pentru epoca în care s'au despărțit Aromânii de ceilalți Români avem unele indicațiuni din partea istoriografilor bizantini ¹⁾, pe baza cărora s'ar putea presupune că pe la sfârșitul sec. al IX ei se găseau în plină retragere în spre Sud, pentru restul Românilor sudici, din cari mai târziu au ieșit Meglenoromânii, nu avem nimic. Din cuvintele de origine bulgară care se găsesc și în dialectul dacor., însă lipsesc din aromână, precum și din alte influențe venite din partea dialectului dacoromân, se poate deduce, că încă multă vreme după despărțirea Aromânilor, Meglenoromânii au rămas aproape de Dacoromâni și chiar de acei Români din care mai târziu eră să iasă Istroromânii, căci numai așa ne putem explica unele asemănări ce prezintă dialectul meglenit cu cel istrian. Este drept că, după căderea imperiului bulgar de apus sub împăratul bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul, este pomenită și regiunea Meglenului (*τὰ Μόγλαβα*); ceva mai mult, se vorbește și de un șef al acestei regiuni *Ἡλιττας ὁ ἀρχὼν Μογλένων* ²⁾, purtând un nume care, ca terminațiune, se aseamănă cu numele celnicului

¹⁾ În special pasagiul din Kedrenos, ed. Bonn, II p. 435, referitor la uciderea lui David, fratele lui Samuil, de către *Vlahi chervanagii*.

²⁾ C. Jireček, în *Archiv für slavische Philologie*, XV, 97.

aromân *Niculită* (*Νικολίτζα*), conducătorul mișcării Aromânilor din Pind și Tesalia (1066), cu toate acestea nu se pomenește nimic despre prezența elementului românesc în aceste părți. De bună seamă că Românii nu se coboriseră încă. În privința aceasta, tot limba lor și mai ales elementul slav ne poate da unele indicațiuni. Din lipsa totală a elementelor ungurești putem deduce cu aproximație că ei vor fi părăsit vechile locuințe, după ce cuvintele ungurești începuseră să pătrundă bine în limba română. Inșă și în privința aceasta s'ar exagera prea mult, dacă s'ar presupune că coborîrea Megleniților a precedat primul contact al Ungurilor cu Românii. Meglenoromânii, ca unii care se găseau la dreapta Dunării erau prea departe de Unguri, ca să credem că încă de prin sec. XII, când Ungurii veniau în contact abia cu elementul românesc din spre miazănoapte și apus, graiul lor ar fi putut fi influențat de limba ungurească. Aceasta se putea întâmpla după sec. al XII și mai ales în cursul secolului următor, atunci când Meglenoromânii vor fi început să se coboare în spre Sud.

Nu se știe cu siguranță dacă strămoșii Megleniților vor fi fost aceia care au luat parte la fondarea imperiului româno-bulgar. În privința aceasta părerile sunt deosebite: pe când G. Murnu care s'a ocupat în special cu această chestiune în studiile sale publicate cu privire la Românii din dreapta Dunării ¹⁾, este de această părere, din contră, N. Iorga susține că acest imperiu a fost fondat cu ajutorul Aromânilor tesalioți din Marea Valahie și că orașelul unde a izbucnit revolta șefilor valahi, «Târnova nu este fără îndoială cea din Bulgaria, care n'a fost poate întemeiată decât mai târziu, după numele unui oraș anonim, ci Tyrnavos din Tesalia» ²⁾. Chestiunea aceasta fiind de competența istoricilor, noi ne mulțumim să înregistrăm numai părerile, adăugând că, dacă într'adevăr Meglenoromânii reprezintă urmașii coloniilor pecenege românzate în ținutul Meglenului, ceea ce, după cum se va vedea mai jos, nu se poate dovedi încă prin nimic, atunci ținând seamă de epoca când Pecenegii au fost înfrânți (1091) și după aceea colonizați în Meglen, ei nu mai puteau fi în Balcani pe la sfârșitul sec. al XII, când izbucnește revoluția Valahilor (1185).

Dacă însă în privința aceasta domină încă nesiguranță, în schimb, avem oarecari indicațiuni asupra direcției în spre care s'au îndreptat Meglenoromânii, atunci când au plecat din sudul Dunării și s'au coborât acolo unde îi găsim așezați astăzi.

După unele particularități ale graiului lor, de proveniență slavă, despre care se vorbește mai pe larg în capitolul «Elementul slav», se pare că Meglenoromânii coborîndu-se din spre Nord, au trecut munții Balcani, oprindu-se vreme îndelungată în partea apuseană a munților

¹⁾ *Luceafărul* anul V Nr. 13—16, p. 283; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind. Valahia Mare* (980—1259) p. 220 și urm.

²⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.), București 1919, p. 21.

Rodope. În regiunea centrală a acestor munți care se întinde în partea superioară a râului Arda, un afluent al râului Marița, la mieznoapte, ajungând până aproape de orașul Plovdiv, la miezăzi, până aproape de Xanti și Drama, iar, la apus, până la Nevrocop, se păstrează încă până astăzi un dialect bulgar, după slavisti, cel mai apropiat de vechea limbă slavă, cunoscut sub numele de *dialectul din Achârcelebi*. În acest dialect, printre alte particularități, dintre care unele coincid cu acelea din dialectul meglenit, se găsește mai ales și aceea după care ă (Ѣ) accentuat de orice proveniență se pronunță ca o (o deschis), întocmai ca în dialectul meglenit: *cont*, *frong* (cânt, frâng, pronunțate: coant, froang). Ea n'a putut pătrunde în graiul megl. decât numai din această regiune, căci nu se găsește nicăiri în altă parte din domeniul limbii bulgare. Dealtfel, uitându-ne pe hartă, vom vedea că Meglenoromânii deși sunt așezați la dreapta Vardarului, nu sunt prea departe de Strumitsa, Melnik și Nevrokop, din preajma munților Rodope, pe unde au trecut, până să ajungă în ținutul Caragiovei.

Când s'au coborât Meglenoromânii din Rodope în locurile în cari îi găsim astăzi, aceasta o putem afla numai din studiul particularităților slave împrumutate de dialectul meglenoromân din dialectul bulgar din Rodope. Acest studiu va lămuri și chestiunea amestecului etnic al Meglenoromânilor cu Pecenegii, chiar în ținutul Meglenului, amestec sugerat de Jireček, după cum am spus la începutul acestui capitol, și admis de G. Weigand și O. Densusianu.

După Jireček, Pecenegii, după ce fuseseră înfrânți de către Bizantini, au fost colonizați în ținutul Meglenului. Românii, care se aflau deja așezați în acest ținut, fiind mai numeroși, au înghițit pe Pecenegi, romanizându-i. Așa s'au amestecat Românii cu Pecenegii din care a ieșit tipul necaucazic al unora dintre Meglenoromânii de azi. Cu alte cuvinte, la venirea Pecenegilor în ținutul Meglenului, aceștia au găsit pe Români așezați de mai înainte în acel ținut. Reținând acest fapt, care este foarte important pentru concluziunile la care voim să ajungem, trebuie să reamintim că Pecenegii au fost definitiv răpuși în luptele de la *Livunion* și *Chironoi* în anul 1091. Acest an de prăpăd pentru Pecenegi ne duce pe noi la sfârșitul sec. XI. Știind acum că Românii se aflau în Meglen înainte de nimicirea Pecenegilor și colonizarea lor în același ținut, atunci trebuie să admitem că coborîrea lor în Meglen a trebuit să se fi întâmplat în cursul sec. X sau, cel mai târziu, pe la sfârșitul sec. XI. În felul acesta însă, noi ajungem la două date, care se deosebesc între ele cu câteva veacuri, în ce privește epoca în care Meglenoromânii s'au coborât în Meglen: una pe care ne-o procură *Istoria*, pe baza niciunui document, și numai dintr'o simplă presupunere dedusă din coincidența tipului necaucazic a câtorva Meglenoromâni cu Pecenegii; alta, pe care ne-o procură *Linguistica*, bazată pe documentul sigur al graiului viu.

Pe când *Istoria* ne coboară pe Meglenoromâni în ținutul lor în care îi găsim astăzi încă de prin sec. X și XI, *Linguistica* nu vede posibili-

tatea coborîrii lor în acel ținut decât numai după sec. XII și chiar XIII. Criteriul pe care se bazează *Linguistica* pentru fixarea acestei date, îl alcătuește tocmai particularitatea pronunțării lui *ă, â* din dialectul meglent ca *o* (oa), particularitate, care, după cum am spus mai sus, este împrumutată din dialectele bulgare vorbite în Rodope. În aceste dialecte bulgărești pronunțarea lui *ă* (ѣ) ca *oa* apare cu mult după sec. XII. Aceasta vrea să zică că în dialectul Meglenoromânilor ea a putut pătrunde și mai târziu. Pentru că, în definitiv, trebuie să admitem că Meglenoromânii neavând de unde împrumutată această particularitate din altă parte decât numai din dialectele bulgărești din Rodope, ei nu s'au putut coborî în Meglen decât numai după ce au stat laolaltă, mai multă vreme, cu Bulgarii din Rodope. Dar această constatare care rezultă din vechea influență bulgară asupra dialectului meglent amână cu vreo două-trei secole mai mult decât cum presupune *Istoria* coborîrea Românilor în Meglen. Această amânare exclude cu desăvârșire și amestecul lor cu Pecenegii, căci atunci când se vor fi coborît ei prin sec. XIII și poate ceva și mai târziu, în Meglen, nu vor fi găsit în această regiune decât numai Bulgari. Că Meglenoromânii, în cursul veacurilor, vor fi fost amestecați cu alte neamuri, aceasta s'ar putea admite până la un punct, dacă ținem seama de marea promiscuitate a popoarelor balcanice. Dar că acest amestec s'ar fi făcut chiar cu Pecenegii, cum a presupus Jireček și s'a admis în oarecare măsură și de către O. Densușianu: «*On peut donc admettre avec une certaine vraisemblance que les Meglenites sont les descendants de ces colonies petchenègues qui s'établirent en Macédoine et s'y mêlèrent avec une population roumaine venue du nord et qu'elles trouverent-là*», numai din cauza tipului necaucasic a unora dintre Meglenoromâni, și din simpla coincidență că în sec. XI, când se credea până acum peste tot că Meglenoromânii s'au coborît în spre Sud, Pecenegii au fost colonizați în ținutul Meglenului, aceasta, cel puțin, după cele ce ne spune graiul lor, pare exclus.

Incheind acest capitol, am voit să stabilesc următoarele trei puncte, susținute pe baza datelor obținute din studiul graiului lor:

1. *Meglenoromânii, ca origine, cu toată asemănarea aparentă ce arată graiul lor cu dialectul dacoromân, țin de ramura românismlului sud-dunărean, din care au ieșit, mai târziu, Aromânii. Prin urmare, ei nu sunt Dacoromâni și cu atât mai puțin ei alcătuiu la început, o singură populațiune cu Istroromânii, cum susține Weigand (o. c. p. 53 § 184).*

2. *Meglenoromânii, cu toate că au întrerupt orice contact cu Dacoromânii mult mai târziu decât Aromânii, ei nu s'au putut coborî în Meglen în sec. X sau XI, cum s'a susținut până acum, ci mult mai târziu după sec. XII și, poate, XIII.*

3. *Meglenoromânii, așezându-se în ținuturile în care, pe la sfârșitul sec. XI, fuseseră colonizați Pecenegii, prin urmare, cu mult mai târziu decât colonizarea acestora, n'aveau de unde să se amestece cu ei în Meglen. Dacă Păcenegii se vor fi putut păstră ca neam până după coborîrea Românilor în ținutul ocupat de ei, aceasta nu se poate dovedi prin nimic.*